

JURIDISKA FAKULTETEN

vid Lunds universitet

Henrik Körner-Krakau

Arbetsgivarens principalansvar

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Birgitta Nyström

Termin för examen: period 1 VT2019

Innehåll	2
Summary	6
Sammanfattning	8
Förord	10
Förkortningar	11
1 Inledning	12
1.1 Introduktion	12
1.2 Syfte och frågeställningar	13
1.3 Metod och material	13
1.4 Disposition	15
1.5 Avgränsningar	15
2 Skadeståndsansvar	17
2.1 Historik	17
2.1.1 Allmänt	17
2.1.2 Rent strikt ansvar	18
2.1.3 Försäkringssamordning	19
2.2 Skadeståndets funktioner	20
2.2.1 Prevention	20
2.2.2 Reparation	21
2.3 Förutsättningar för ansvar	22
2.3.1 Tidig culpabedömning	22
2.3.2 Allmänt	22
2.3.3 Perspektiv	24
2.3.3.1 Objektivt	24
2.3.3.2 Subjektivt	26
2.3.3.3 Fri culpabedömning	27
2.3.3.4 Utesluter ansvar	28
2.4 Avtalsförhållande	29
2.4.1 Utomobligatoriskt	29

2.4.2 Inomobligatoriskt	30
2.5 Olika skadetyper	30
2.5.1 Personskada	31
2.5.2 Sakskada	31
2.5.3 Kränkning	31
2.5.4 Ren förmögenhetsskada	32
3 Principalansvar	33
3.1 Definition	33
3.2 Före SkL	33
3.3 Syftet med 3 kap 1§ SkL – Principalansvaret	34
3.4 Utvidgning av principalansvar	35
3.4.1 Kostnadsplacering	36
3.4.2 Riskplacering	37
3.5 I tjänsten	38
3.5.1 Fel och försummelse	39
3.5.2 Kumulerade fel	40
3.5.3 Anonym culpa	40
3.5.4 Abnormhandling	41
3.5.4.1 Synnerliga skäl	41
3.5.4.2 Funktionellt samband	43
3.5.4.3 Uppsåtliga och brottsliga handlingar	44
3.5.4.4 Särskilt förordnande	46
4 Arbetstagarbegreppet	47
4.1 Allmänna kriterier för civilrättsligt arbetstagarförhållande	47
4.1.1 Avtal	48
4.1.2 Frivilligt åtagande	49
4.1.3 Vederlag	49

4.1.4	Personlig arbetskyldighet	50
4.1.5	Kombination av kriterier	51
4.1.6	Samlad bedömning	52
4.2	Likställda med arbetstagare – 6 kap 5 § SkL	52
4.2.1	Funktionärer	53
4.2.2	Mellanman	53
4.2.3	Uthyrd arbetskraft	54
4.2.4	Modern mellanman och uthyrare av arbetskraft	56
4.2.5	Beroende uppdragstagare	56
5	Jämkning	60
5.1	Centrala begrepp	60
5.1.1	Ansvarsförsäkring	60
5.1.2	Självförsäkrare	60
5.1.3	Regressöverenskommelse	60
5.2	Allmänt om jämkning	61
5.3	Tillämpning av jämkning enligt 3 kap 6 § 1st SkL	62
5.3.1	Regresskrav som framställs av försäkringsbolag med full regressrätt	62
5.3.1.1	Ansvarsförsäkring finns hos den ansvarige arbetsgivaren	62
5.3.1.2	Den ansvarige är självförsäkrad	63
5.3.1.3	Skadeståndet faller utanför den befintliga ansvarsförsäkringen	63
5.3.1.4	Försumlig arbetsgivare utan försäkring	63
5.3.1.5	Arbetsgivare utan försäkring	64
5.3.2	Skadestånd framställs av självförsäkrare	64
5.3.3	Skadestånd framställs av försumlig skadelidande	65
5.3.4	Skadestånd framställs av annan oförsäkrad skadelidande	65
5.4	Kriterier för jämkning enligt 6 kap 1 § 2 st SkL och passiv identifikation	65
6	Sammanfattning och analys	67
6.1	Skadeståndet	67

6.2 Principalansvaret	68
6.3 Arbetstagarbegreppet	68
6.4 Jämkning	70
6.5 Egna avslutande kommentarer	72
Bilaga A	74
Bilaga B	75
Käll- och litteraturförteckning	76
Rättsfallsförteckning	78

Summary

The purpose of the tort law is based on prevention and repair. Being forced to pay damages is intended to cause people to act more cautiously, to refrain from certain harmful actions, in order to avoid injuries. This will lead to a safe and sound society.

The Liability for Damages Act came into force in 1972 but meant no major change regarding the assessment of the liability for damages, it is still largely dependent on a culpa assessment made with regard to intent and negligence, causal relationship and adequacy.

Since the 19th century, culpa has been a dominant general principle in Swedish law regarding damages. The basis of the culpa assessment is a thought of guilt, derived from an unfair manner of action, where one is responsible for one's own actions. Culpa functions has become a guide for legal assessment of hazards and risks in order to find a well-balanced legal action standard for society to relate to.

In Swedish case law, the free culpability assessment is used through an overall assessment where the factors; the risk of injury, the magnitude of the probable damage, the possibilities of the injury occurring and the possibility of the injured party to realize the risk of injury, are weighed against each other.

Vicarious liability is the employer's responsibility for damages caused by the employee when the employee has acted in the service. The purpose of the vicarious liability is to provide effective protection for an injured third party by deriving the claim for damages from the party who in fact has the greatest means to stand the cost, namely the employer. From previously applying only to employees in leading positions, or with particularly risky tasks, the vicarious liability has been extended to apply to a much wider range of people equated with employees.

The term "in the service" refers to requirements for a close connection between the employee's actions and the employee's service. To claim damages, errors and omissions must be substantiated. This can be cumulative errors, where less negligent events together led to damages. It does not require that a particular employee caused the damage. A group that acts under the employers responsibility can, as a collective, cause damage through failure and neglect.

Vicarious liability is generally unlimited, but there are situations where the action taken is so alien to the business that it is considered to be abnormal. In order for the employee to be liable for his own damages caused in the service exceptional reasons are required. Emphasis is placed on the nature of the act, if it is performed in the service, if the management had the opportunity to lead the employee's work or if the act had been of a deliberate or criminal nature.

The concept of civil law excludes some groups that the legislature wanted to include in order to broaden the group that falls within vicarious liability. Assistants in various forms have been included, while independent contractors have been excluded.

When an employee is liable, it is sometimes possible to mitigate the sum in regard to insurance. The purpose is that the final compensation requirements should be placed on the insurance companies. The regulations are applied and adjusted in regards to who the insured party is. Allocation of the damages can be made on assessment of complicity on the basis of the degree of participation of the parties in the injurious event.

Sammanfattning

Syftet med skadeståndet utgår från prevention och reparation. Skadestånd ska förmå människor att agera mer aktsamt, att avstå från ett visst skadligt agerande, i syfte att undvika skador. Detta ska i sin tur leda till ett tryggare och säkrare samhälle.

De dispositiva skadeståndsrättsliga reglerna i SkL har historiskt haft starkt samband med straffrätten. SkL trädde i kraft 1972 men innebar ingen större förändring avseende bedömning av skadeståndsskyldighet, den är fortfarande i stort beroende av en culpabedömning som görs med hänsyn till uppsåt och oaktsamhet, orsaksförhållande och adekvans.

Grunden i culpabedömningen är en tanke om skuld, härledd ur ett ogillande handlings sätt, där man svarar för eget vållande. Culpa har blivit vägledande för rättslig bedömning av faror och risker i syfte att finna en väl avvägd rättslig handlingsnorm för samhället att förhålla sig till.

I svensk rättspraxis används den fria culpabedömningen genom en helhetsbedömning där faktorerna; risken för skada, den sannolika skadans storlek, möjligheterna att förekomma skadan och skadevållarens möjlighet att inse risken för skada, vägs mot varandra.

Principalansvar är arbetsgivarens ansvar för skador orsakade av arbetstagaren när arbetstagaren agerat i tjänsten. Syftet med principalansvaret är att ge ett effektivt skydd för den utomstående skadelidande parten genom att härleda skadeståndskravet till den part som i praktiken har störst möjlighet att stå kostnaden, nämligen arbetsgivaren. Från att tidigare gälla endast arbetstagare i ledande ställning, eller med särskilt riskfyllda arbetsuppgifter, har principalansvaret utvidgats till att gälla en mycket vidare krets av personer likställda med arbetstagare.

Begreppet ”i tjänsten” syftar till krav på funktionellt samband mellan arbetstagarens handlade och arbetstagarens tjänst. För att skadeståndskrav ska kunna komma i fråga måste fel och försummelse vara styrkt. Det kan röra sig om kumulerade fel, där mindre oaktsamma skeenden sammantagna lett till skadevållande. Det finns inga krav på att en särskild anställd orsakat skadan. En grupp som faller under principalens ansvar kan som kollektiv orsaka skada genom fel och försummelse.

Principalansvaret är generellt oinskränkt, men det finns situationer där handlingen är så främmande för verksamheten att den anses som abnorm. För att arbetstagaren själv ska stå sina kostnader finns krav på synnerliga skäl. Det läggs vikt vid handlingens karaktär, om den utförts i tjänsten, om arbetsledningen haft möjlighet att leda den anställdes arbete eller om handlingen varit av uppsåtlig eller brottslig karaktär.

Det civilrättsliga arbetstagarbegreppet exkluderar en del grupper som lagstiftaren ville inkludera i syfte att bredda gruppen som faller inom principalansvar. Medhjälpare i olika former har inkluderats, medan självständiga företagare exkluderats.

När skadeståndsskyldighet utkrävs finns det möjlighet att jämka summan om det med hänsyn till föreliggande försäkringar är möjligt. Syftet bakom bestämmelsen är att möjligheten till jämkning i sig ska var begränsad, istället ska ersättningskraven stanna på försäkringsbolagen. Regelverket tolkas olika beroende på vem den försäkrade respektive skadeståndsskyldige parten är.

Förord

Resan går mot sitt slut och jag kan konstatera att juristprogrammet var genomförbart.

Tack till min familj för allt stöd.

Tack Christian för alla givande och utvecklande samtal vi haft genom åren – ovärderliga!

Jaana Viippola och Christian Svensson – tack för era heroiska insatser med korrekturläsningen.

Förkortningar

AvtL	Avtalslagen (1915:218)
AD	Arbetsdomstolen
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
JT	Juridisk Tidskrift
NJA	Nytt juridiskt arkiv
RR	Rådhusrätten
SemL	Semesterlagen (1977:480)
SkL	Skadeståndslagen (1972:207)
SvJT	Svensk juristtidning
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar
Ds	Departementsserien
TR	Tingsrätten
SFS	Svensk författningssamling
MBL	Lag (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet
RÅ	Regeringsrättens årsbok
RR	Regeringsrätten
PAL	Produktansvarslag (1992:18)
MB	Miljöbalken (1998:808)

1 Inledning

1.1 Introduktion

Huvudregeln i svensk skadeståndsrätt är att var och en svarar för sitt eget vållande. Denna huvudregel frångås genom principalansvaret där det istället rör sig om ansvar för annans vållande. Initialt går det att ifrågasätta varför någon ska vara ansvarig för annans vållande. Eftersom gällande rätt tydligt flyttar skadeståndsansvaret från den vållande arbetstagaren till arbetsgivaren finns det anledning att utröna och analysera anledningen till detta.

Principen om principalansvar är generellt oinskränkt, men det finns situationer där den inte är applicerbar. Dessa situationer rör så kallade abnormhandlingar, det vill säga när handlingen saknar funktionellt samband med tjänsteutövningen och det varken finns rimlig koppling eller möjlighet för arbetsgivaren att skydda sig mot dess skadeverkningar.

Den traditionella definitionen av en arbetstagare i arbetsgivares tjänst är väl förankrad i allmänhetens vision av vad det innebär att vara arbetstagare. Det existerar och uppkommer dock tillfällen och situationer där det finns anledning att analysera arbetstagarförhållanden som ligger i gränslandet. Bilden av ett arbetstagarförhållande har förändrats över tid då möjligheten att gå från att vara anställd hos annan till att vara självanställd, alternativt ha temporär uppdragsgivare, ser annorlunda ut idag jämfört med hur det sett ut tidigare. Hur denna samhällsligt integrerade syn på förändring genererar en annorlunda självsyn för en arbetare är kanske oväsentlig, men spelar roll i det praktiska livet, särskilt avseende anställningsförhållande och den ekonomiska aspekten av arbetet. Detta går vidare att koppla till en osäkerhet beträffande skadeståndsrätten. Vem är ansvarig? När, varför och vilka försäkringsmöjligheter finns det? För att som enskild arbetstagare känna trygghet i sin arbetsroll krävs en säkerhet kring praktiska eventualiteter, vilket inkluderar insikt om spelreglerna kring det ekonomiska ansvaret om och när skada uppstår. Därför ville jag utröna lagstiftarens syfte med lagstiftningen samt hur lagen tolkas i domstolspraxis.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka i vilken utsträckning och i vilka situationer arbetsgivare ansvarar för skador orsakade av arbetstagare. Jag vill veta var gränsdragningarna går för när arbetsgivaren är skadeståndsrättsligt ansvarig för vållande av skador arbetstagare och vilka rekvisiten för dessa är. Vidare har jag för avsikt att utröna hur gränsdragningen mot abnormhandling ser ut, genom att under arbetets gång problematisera principalansvar och abnormhandling. Abnormhandling används i uppsatsen för att beskriva den långtgående handling som krävs för att principalansvaret inte längre ska gälla.

Dessutom ämnar jag undersöka vad syftet med principalansvaret är, hur detta gestaltar sig och uppfylls i praxis i kombination med definitionen av arbetstagarbegreppet och möjligheten till jämkning av skadeståndet. Jag vill även analysera gränsdragningar i domstolspraxis avseende aktsamhetsbedömningar vid culpa och vållande.

Jag syftar till att identifiera gränsdragningar för arbetstagarbegreppets olika definitioner samt i vilka situationer dessa arbetstagarbegrepp spelar roll för rättspraxisen och dess utveckling.

- Vad är syftet med 3 kap § 1 SkL?
- Vad är syftet med 4 kap § 1 SkL?
- Vilka grupper av arbetsutförare omfattas av arbetsgivares principalansvar?
- Var går gränsen mellan principalansvar och abnormhandling?
- Hur görs aktsamhetsbedömningar vid vållande av skada?
- I vilka situationer jämkas skadeståndet?

1.3 Metod och material

Uppsatsen tar sin utgångspunkt i en klassisk rättsdogmatisk metod. Utifrån lagtext, förarbeten och praxis preciseras gällande rätt, i enlighet med traditionell juridisk metod. Syftet med denna metod är att kartlägga rättsläget avseende en juridisk princip, detta genom att beskriva och förstå strukturen i systemet. Utöver att vara en vanligt förekommande juridisk metod så uppfyller metoden på ett rimligt sätt syftet

med denna uppsatsen, att granska korrelationen mellan de olika principerna, rättsreglerna och begreppen, som genereras ur praxis, doktrin och författningar.¹ Jag har genomgående använt mig av propositionen 1972:5 med förslag till skadeståndslagen. Propositionen är central avseende historisk insikt, syftet bakom lagen samt hur den ska tolkas. Utöver detta har Bertil Bengtsson och Erlands Strömbäcks kommentarer till skadeståndsrätten möjliggjort djupdykning i hur propositionen och lagtexten ska tolkas.

För att få en möjlighet för ökad förståelse kring de specifika frågeställningarna och begreppen som redovisas i uppsatsen har jag valt att inleda uppsatsen med både en historisk redogörelse samt en allmän redogörelse inom skadeståndsrätt. På detta sättet får uppsatsen ökad bredd och ger läsaren en möjlighet att förstå just de specifika valen jag gjort i en bredare kontext.

Hellners & Radetzki Skadeståndsrätt bidrar på ett omfattande och uttömmande sätt till att förstå de skadeståndsrättsliga delarna. Hellner anses av många som en stor auktoritet inom skadeståndsrätten vilket gör hans åsikter och analyser inom området centrala för denna uppsats. Jag inser att det finns möjlighet till ytterligare källor kring området skadeståndsrätt, men har valt att nästan uteslutande använda mig av Hellner & Radetzki då det aldrig varit min intention att fördjupa uppsatsen inom allmän skadeståndsrätt. Istället har skadeståndsrätten endast använts, som ovan nämnt, i syfte att få en inledande förståelse för ämnet.

Vad gäller de arbetsrättsliga momenten så har jag utgått från Adlercreutz bok från 1964. Många av Adlercreutz centrala definitioner avseende arbetstagarbegreppet finns även i nyare litteratur och offentligt tryck. Detta har jag visat genom att hänvisa både till doktrin skriven av Adlercreutz och till andra auktoriteter som använder Adlercreutz arbete som referenslitteratur.

Schmidt, Roos, Dahlman, Schultz och Karlgren har alla synpunkter inom respektive område och uppsatsen har fått mer djup genom att referera till doktrin skriven av dessa auktoriteter. Genom att utröna systemet har jag fått förståelse på ett mer nyanserat sätt, dels genom att undersöka hur de olika rättsområdena är sammanställda och hur de förhåller sig till varandra, dels hur de ibland uppfattas

¹ Peczenik, Juridikens allmänna läror, SvJT 2005 s. 249f

som kontraster. Övrig forskning har illustrerat hur rätten historiskt tolkats, hur den utvecklats och fyllts på genom intryck och uppfattningar.

1.4 Disposition

I *kapitel 2* ges en överblick över de grundläggande förutsättningarna för skadeansvar, vilka former dessa kan ha samt hur bedömningen görs.

I *kapitel 3* behandlas vilka krav som ställs för att principalansvar ska föreligga, dess definition, syfte och utveckling.

I *kapitel 4* definieras arbetstagarbegreppet och de olika arbetstagarförhållandena exemplifieras.

I *kapitel 5* beskrivs anledningen till möjligheten för jämkning samt de olika parternas intressen och roller i processen.

I *kapitel 6* ges en sammanfattande analys av arbetet samt mina egna reflektioner kring rättsområdet.

1.5 Avgränsningar

Jag har fokuserat på principalansvar vid fel och försummelse orsakat av arbetstagare på den privata delen av arbetsmarknaden. Därför har 3 kap 1 § i SkL varit en central paragraf. Övriga paragrafer i kapitel 3 i SkL tar sikte på offentliganställda och på fel vid myndighetsutövning i olika former, vilka jag använt mig av väldigt begränsat och då endast i syfte att beskriva andra centrala begrepp. Jag har inte heller skrivit om föräldrars ansvar vid vårdnad av barn och det principalansvar som där uppkommer.

Jag har kortfattat redogjort för, och definierat olika typer av skador som kan uppstå, men i senare led fokuserat endast på sakskador. Detta ger en mer homogen linje och har en mer naturlig koppling till uppsatsens syfte, då ansvarsbedömningar som görs i uppsatsen primärt rör och fokuseras kring sakskador orsakade i utomobligatoriska förhållanden.

I den mån näraliggande principer, rättsregler och rättsområden diskuteras och redogörs för, gör jag genom min framställning inget anspråk på att vara fullständig, utan dessa diskuteras bara med avsikt att gränsdragningen blir klar och går att definiera. Materialet begränsas till den delen av diskursen som är av störst intresse för gränsdragningen samt har närmare betydelse för skadeståndsrättsligt principalansvar. Det finns omfattande material för den som vill fördjupa sig i de grundläggande delarna av dessa regler.

Jag har generellt avgränsat mig till att analysera svensk rätt. Denna avgränsning hindrar dock inte att intryck tas från hur diskussionen förs i doktrinen i övriga länder om jämkning, principalansvar eller arbetstagarbegrepp, särskilt i de nordiska länderna som i vissa avseenden står svensk rätt närmst.

Avseende de inomobligatoriska förhållandena har jag endast på grundläggande nivå redogjort för de olika dispositiva möjligheter som finns inom arbetstagarbegreppet. Arbetstagarbegreppet, principalbegreppet och försäkringar har alla stark koppling till utomobligatoriska förhållanden, som jag har fokuserat på. Arbetet skulle bli för stort om alla de inomobligatoriska aspekter som kan tänkas göras gällande vid olika typer av branschpraxis. Detta har varit en lämplig avgränsning då särskilda branscher följer olika normer, möjligheten till avtal är stor och varje avtalsområde blir unikt. Istället har jag koncentrerat mig på de generella regler och definitioner som ligger till grund för begreppen.

Vad gäller den allmänna jämningsregeln i 6 kap 2 § SkL så kommer jag att beröra den i olika sammanhang avseende betungande ekonomiskt ansvar, men jag kommer inte analysera regeln på djupet. Detta eftersom jag inte anser att den har en direkt koppling till arbetsgivares principalansvar. Inte heller går jag in på djupet vad gäller interna skadestånd, där arbetsgivare orsakat arbetstagare skada, eller vice versa, varken vad gäller person- eller sakskada.

2 Skadeståndsansvar

2.1 Historik

Den svenska skadeståndsrätten har ett nära samband med straffrätten. I de medeltida lagarna tredelades den straffrättsligt utdelade boten mellan konungen, staden och målsäganden - där målsägarens ersättning fick anses vara skadestånd. Boten avskaffades i mitten av 1800-talet, då blev även skadeståndet självständigt. Skadeståndet infördes i 1864 års strafflag där det stadgades att gärningsmannen skulle utge ersättning för sina skadevällande handlingar. Kapitlet avseende skadestånd i 1864 års strafflag gällde till 1972, trots att BrB redan ersatt strafflagen i övrigt, då SkL trädde i kraft.²

2.1.1 Allmänt

Det grundläggande syftet med ersättning genom skadestånd är att den skadelidande ska hamna i samma ekonomiska läge som om skadan aldrig skett. Då parter handlar inom ett inomobligatoriskt förhållande genom ett avtal, är det avtalet som reglerar deras förhållanden. Det är när något sådant avtal inte existerar som vi hamnar i den utomobligatoriska skadeståndsrätten.³

SkL innehåller de grundläggande reglerna för skadeståndsskyldighet vid vållande av skada, undantaget vid strikt ansvar.⁴ Reglerna är öppet skrivna, vilket ger stor möjlighet till utveckling av praxis.⁵ I svensk rätt finns krav på att skada ska ha uppstått och rätten erkänner personskada, sakskada, ren förmögenhetsskada och kränkning som typer av skador.⁶ SkL är dispositiv och får inte läsas motsatsvis.⁷

SkL bygger till stor del på kap 6 i 1864 års strafflag och införandet av SkL, med bakomliggande Prop. 1972:5, vilket i sin tur byggde på kommittéförslagen SOU 1958:43, SOU 1963:33 och SOU 1964:31, innebar inte någon större förändring

² Hellner & Radetzki, 2010, s. 30f

³ Hellner & Radetzki, 2010, s. 25

⁴ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.19

⁵ Radetzki, Marcus, Praktisk skadeståndsbedömning, 2005, s. 10

⁶ Radetzki, 2005, s. 15

⁷ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.21

avseende bedömningen av skadeståndsskyldigheten.⁸ Bedömning av person- och sakskada är till stor del fortfarande beroende av en culpabedömning, medan rena förmögenhetsskador generellt har krav på sig att vara orsakade genom brott för att ersättning ska dömas ut. Avseende bedömningar av skadeståndsrättens allmänna läror står i ett internationellt perspektiv den svenska skadeståndsrätten och straffrätten varandra väldigt nära, då det generellt görs liknande bedömningar av uppsåt och oaktsamhet, orsaksförhållande och adekvans.⁹

2.1.2 Rent strikt ansvar

Rent strikt ansvar innebär att en part svarar för skador oavsett om det i grunden finns culpa eller uppsåtligt handlande, Det diskuterades i doktrin redan under 1800-talet att införa allmänna grundläggande principer för strikt ansvar vid utförande av farlig verksamhet. Detta blev aldrig verklighet och domstolarna var väldigt restriktiva vad gäller att ålägga rent strikt ansvar.¹⁰

Kravet på rent strikt ansvar var en reaktion på att det tidigare kravet på culpa, som kräver vållande hos den skadeståndsskyldige, inte alltid hade önskad effekt. I en tid då allt mer riskfyllda industrier växte blev det naturligt att den som önskade driva ekonomiskt vinstgivande industrier, på bekostnad av andras skaderisker, skulle stå kostnaden för skadorna oavsett vållande. Domstolarna tvekade dock att utan lagstiftning ålägga rent strikt ansvar. Men i NJA 1911 s. 574 menade Högsta domstolen att vid skada genom luftföroreningar var rent strikt ansvar en lämplig väg att gå. Denna väg utvecklades under 1930-talet av HD genom att ålägga rent strikt ansvar även vid sprängnings- och grundläggningsarbeten samt vid särskilt farliga militärövningar.¹¹

Trots att strafflagens kap 6 hölls intakt fram till 1972 skedde det omfattande reformer genom lagstiftning inom skadeståndsrätten. Den ena typen av lagstiftning tog sikte på skärpning av culpaansvaret vid särskilda situationer kopplade till de nya transportmedlen; järnväg, bilar och flygplan. Regler om strikt ansvar var dock

⁸ Hellner & Radetzki, 2010, s. 35

⁹ Hellner & Radetzki, 2010, s. 31

¹⁰ Hellner & Radetzki, 2010, s. 33-34

¹¹ Hellner & Radetzki, 2010, s. 33, NJA 1911 s.574

fortfarande sällsynta.¹² Följden blev att culparegeln och rent strikt ansvar kom att bygga på de olika grunderna "skuld" respektive "risk".¹³

Vidare har skadeståndsrätten utvecklats genom specialregleringar, beroende av skadetyper och verksamhetsområde. Det har ibland krävts att strikt ansvar introducerats, men ofta är det numera en kombination av culpaansvar och strikt ansvar.¹⁴

2.1.3 Försäkringssamordning

Tidigare fanns lagstiftning inriktad på samordningen mellan skadestånd och försäkring. Denna lagstiftningen är idag till stor del inaktuell men den gällde primärt försäkringsgivares regressrätt samt den skadelidandes rätt till ersättning ur skadevållarens ansvarsförsäkring. Centralt var regleringen av ersättning ur socialförsäkringen och skadestånd vid personskador. Dessa regler är numera primärt ersatt av SkL 5 kap 3 § som hanterar generella avräkningsregler ur socialförsäkringen vid ersättning för personskada.¹⁵

Före 1972 var huvudregeln att arbetsgivare endast ansvarade för anställda om de tillhörde arbetsgivarens drift- eller arbetsledning. Som skadevållare i underordnad ställning blev man ersättningsskyldig för sitt eget skadevållande. Denna princip gällde även om man skadade en arbetskamrat, vilket i praktiken gav den skadelidande ett otillräckligt skydd eftersom skadevållaren sällan hade medel att ersätta skadorna.¹⁶

1900-talets reformarbete resulterade bland annat i en prop. 1972:5 och skadeståndslagen ikraftträdde i juli samma år. Reformarbetet stagnerade men resulterade senare i att skadeståndsrätten utvecklades genom PAL, MB och 2001

¹² Hellner & Radetzki, 2010, s. 34

¹³ Hellner & Radetzki, 2010, s. 47

¹⁴ Hellner & Radetzki, 2010, s. 37

¹⁵ Hellner & Radetzki, 2010, s. 34

¹⁶ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.89

års ändringar i SkL. Från mitten av 90-talet har det undersökts om, och i så fall hur, skadeståndsrätten skulle kunna harmoniseras med den europeiska rätten.¹⁷

Från 70-talet har begreppet "no-fault" utvecklats inom skadeståndsrätten, primärt inom trafikskadeersättningen där förmånen sträcker sig även till förmån för den skadevållande föraren. Principen om "no-fault", som är en konstruktion hämtad från USA och en överenskommelse mellan marknadens parter, är att oavsett culpa ska ersättning utdelas och ersättningen genereras ur TFA.¹⁸

Införandet av no-fault-försäkring antog olika former beroende på vilket skadeståndsrättsligt område det gällde. Förändringen innebar en integrering av en försäkringskonstruktion som var ny i Sverige och innebar att ersättning inte längre genereras ur ansvarsförsäkringen samt att krav på vållande eller ursäktande handlade inte längre är relevant. Initialt tog försäkringarna sikte på personskador, men de har senare utvecklats till att även gälla saksador (PAL) och rena förmögenhetsskador (32 kap MB).¹⁹

2.2 Skadeståndets syfte och funktion

2.2.1 Prevention

På individuell nivå kan man anta att den som en gång har blivit tvingad att utge skadestånd, i framtiden avstår från beteendet som ledde till ersättningskravet. På generell nivå är syftet med skadestånd att i allmänhet få folk att avstå från ett visst agerande.²⁰

Både Karlgren och Lundstedt menar att preventionen är skadeståndets och dess regelverks viktigaste funktion, oavsett område. De menar vidare att nyttan samhället söker kommer ur allmänpreventionen, till skillnad från individualprevention - det är viktigare att antalet skadeståndsfall minskar än att skadestånd utges i det enskilda fallet.²¹ Hade det inte funnits skadeståndsansvar hade handlingar som anses oaksamma ökat och folk hade varit mer vårdslösa. Istället genererar kravet på skadestånd en medvetenhet hos allmänheten om vilka handlingar som bör undvikas.

¹⁷ Hellner & Radetzki, 2010, s. 35

¹⁸ Hellner & Radetzki, 2010, s. 36

¹⁹ Hellner & Radetzki, 2010, s. 37

²⁰ Hellner & Radetzki, 2010, s. 42f

²¹ Lundstedt, 1953, Hellner & Radetzki, 2010, s. 48, Karlgren, 1972, s.16

Detta gör i förlängningen att samhället blir tryggare, då oron att bli utsatt för person- och sakskador minskar.²²

Att bevisa skadeståndets preventiva effekt är svårt, då exempel på samhällen där det utan repressalier eller reaktioner funnits möjlighet att orsaka person- eller sakskador är få. Karlgren menar att området är synnerligen komplicerat och att bevisbördan för att kausalitet föreligger mellan skadestånd och prevention åligger den som hävdar det, men menar samtidigt inte att orsakssambandet inte nödvändigtvis existerar.²³ Det är en kombination av att skadestånd delas ut, samhällelig reaktion på agerandet och oviljan att utsättas för det personliga obehag det innebär att skada en annan människa.²⁴

De starkaste invändningarna mot att den ekonomiska aspekten av skadeståndet spelar stor roll är det faktum att det ofta är försäkringsbolagen som får stå kostnaden för ersättningskravet. Även om detta är sant reglerar försäkringsbolagen premien utifrån riskanalyser de gjort av försäkringstagaren. Detta ger i nästa steg en premie som regleras beroende av den individuella försäkringstagarens agerande – så kallas ekonomisk prevention – som i sin tur ger incitament att agera på ett kostnadseffektivt, säkrare och mer preventivt sätt och således minska skaderisken.

2.2.2 Reparation

Det känns logiskt att den som blivit utsatt för skada ska få denna skada ersatt. Vid personskada ska utgifter för vård och utebliven möjlighet att skaffa sig inkomst ersättas. Vid sakskada ska den skadelidandes egendom ersättas, antingen med likvärdig egendom eller annan ekonomisk kompensation. Denna funktion fungerar som en säkerhet i samhället, då man som skadelidande ska erhålla likvärdig

²² Hellner & Radetzki, 2010, s. 43

²³ Karlgren, Hjalmar, Skadeståndsrättens reformering och allmänprevention, Svensk Juristtidning, 1968, s. 698ff

²⁴ Hellner & Radetzki, 2010, s. 44

ersättning. I praktiken fungerar det oftast så att det är försäkringsbolagen som initialt ekonomiskt får täcka skadorna.²⁵

Tryggheten i form av eventuellt utbetalt skadestånd är ofta begränsad eftersom det inte finns någon garanti för att den skadelidande de facto erhåller den ersättning individen har juridisk rätt till. På detta sätt är skadeståndet underlägset den ersättning skadelidande kan erhålla ur en personligen tecknad försäkring eller en socialförsäkring.²⁶

Det finns situationer då skadeståndet inte tillfaller den skadelidande, utan istället det försäkringsbolaget hos vilken personen tecknat sin ansvarsförsäkring i. Skador blir oftast ersatta direkt ur den skadelidandes försäkring och försäkringsbolaget erhåller skadeståndet med hjälp av att utöva regressrätt. Detta synsätt går att översätta till att ersättning inte utgår för den skadelidandes förlust, utan istället ur försäkringsbolagets.²⁷

2.3 Förutsättningar för ansvar

2.3.1 Tidig culpabedömning

Culparegeln som generell princip för skadeståndsrätten vid person- och sakskada blev dominerande i Sverige i mitten av 1800-talet. Culparegeln utvecklades och blev en stark del av svensk skadeståndsrättslig praxis i början av 1900-talet. Med detta utvecklades även principer för aktsamhetsbedömning, kausalitetsbedömning, skadelidandes medverkan och culpaansvaret.²⁸ Skadeståndet utgick i enlighet med culparegeln för eget vållande, som var en förutsättning för krav på skadeståndsansättning, och uppfattades som en rättvis reaktion på en orätt handling.²⁹

2.3.2 Allmänt

Den grundläggande utgångspunkten för bedömning i skadevållande fall är bedömning med hänsyn till sedvänja eller normer. När dessa vägledande sätt att värdera händelsen inte är lämpliga använder sig domstolen av den fria

²⁵ Hellner & Radetzki, 2010, s. 39

²⁶ Hellner & Radetzki, 2010, s. 40

²⁷ Hellner & Radetzki, 2010, s. 40

²⁸ Hellner & Radetzki, 2010, s. 32

²⁹ Hellner & Radetzki, 2010, s. 47

culpabedömningen, vilket får anses vara den mest framträdande i den svenska skadeståndsrätten.³⁰

Syftet med culpabedömningen är att skapa en förutsättning för att konstatera om skadeståndsskyldighet föreligger, att ålägga rätt part skadeståndsskyldighet och att genom det rätta förhållningssättet söka de rätta handlingsreglerna. Culparegelns funktion möjliggör en värderande avvägningsnorm vid en rättslig bedömning av faror och risker. Genom att använda culpa för att göra inte bara bedömningar utan även värderingar kopplas teorin till praktisk verklighet och blir ett användbart instrument.³¹

Culpabedömningen görs genom SkL 2 kap 1 § för eget vållande eller om skadevållaren är anställd eventuellt genom principalansvaret i SkL 3 kap 1 §. Culpabedömningen är en sammansättning av flera olika element och delas primärt upp i en objektiv respektive en subjektiv del. För att objektiva culpa ska föreligga ställs även krav på ersättningsgill ekonomisk person- eller sakskada, uppsåtligt handlande eller vårdslöst skadevållande handlande, adekvat kausalitet samt att handlingen varit rättsstridig. För att subjektiv culpa ska föreligga krävs att gärningsmannen varit tillräknelig samt utevaro av omständigheter som utesluter ansvar, då gärningsmannen måste insett eller bort inse sin handlingens objektiva rättsstridighet.³²

Culparegeln i sig säger ingenting om vilka regler eller normer som ska tas hänsyn till vid en rättvis bedömning. Begreppet "bonus pater familia", idén om att iaktta den grad av aktsamhet som kan förväntas av en god familjefar, är inte längre gångbar.³³ Detta begrepp grundades i tidig diskurs på en tanke om skuld, med koppling till ogillade handlingssätt. Det var en tanke om hur moraliserande skuld skulle ställas mot det rätta agerandet som kunde iaktas hos förståndigt folk. Modellen har använts i svensk rättspraxis och lever i utvecklad form fortfarande kvar inom svensk skadeståndsrätt. Problemet och avvägningen är hur kopplingen från det normerande och värderande planet till det juridiskt argumenterande planet ska gå till.³⁴

³⁰ Mårten Schultz, "Hundra år av gemenskap – Svensk Juristtidning och civilrättens ansvarsläror", s. 911

³¹ Andersson, 2013, s.63

³² Roos, s. 102f, Karlgren (1972) s. 28ff, Prop. 1972:5, s.24, Hellner & Radetzki s. 112

³³ Hellner & Radetzki, 2010, s. 129, Dahlman, 2000, s. 153

³⁴ Andersson, 2013, s.64f

2.3.3 Perspektiv

SkL är skadeståndsrättens huvudsakliga lag. 1 kap 1 § SkL menar att lagen är dispositiv och vidsträckt, att den är tillämplig om inte annat är avtalat. Grunden för om skadestånd ska betalas ut är vållanderegeln i SkL 2:1. Denna paragraf är så allmänt formulerad att det i praktiken är praxis och lagens förarbete som är vägledande vid rättstillämpning. Dessa förutsättningar för ansvar kan delas upp i objektiva och subjektiva moment.³⁵

2.3.3.1 Objektivt

Med objektiva förutsättningar för skadeståndsrättsligt ansvar menas att det existerar oberoende av individuella och personliga förhållanden hos den som orsakar skada. Inkluderat i dessa förutsättningar är att skada har uppstått, den skadade egendomen inte tillhör skadevållaren och att det inte föreligger någon plikt att inte orsaka skada. Dessa förutsättningar bedöms utan att gå in på skadevållarens personliga förutsättningar, eller den personliga insikten avseende handlandet.³⁶

Avseende pliktbegreppet säger huvudregeln att man inte får handla på ett sätt som leder till person- eller sakskada. Vid aktivt handlande måste man ta hänsyn till risken för skada, när det handlar om underlåtenhet att handla ser saken annorlunda ut. När det inte föreligger en plikt att agera blir en person inte skadeståndsskyldig då han underlåter att agera, trots insikt om föreliggande skada och att skada kan undvikas utan besvär eller risk, då annans aktiva handlande är orsak till händelseförloppet. Det sker i denna objektiva bedömning ingen aktsamhetsbedömning. Det kan tyckas märkligt att det inte finns krav på enskild att agera när förutsättningarna och effekterna av ett enkelt och säkert agerande framstår som självklart. Anledningen till detta är att lagstiftaren inte vill lägga tvång att agera på för situationen ovidkommande individer, det ska vara finnas en begränsad krets av människor som potentiellt blir skadeståndsskyldiga.³⁷

³⁵ Hellner & Radetzki s. 29f, s 107

³⁶ Hellner & Radetzki, 2010, s. 107

³⁷ Hellner & Radetzki, 2010, s.111f

Undantag från denna generella regeln om passivitet är många och medför i dessa fall skadeståndsskyldighet. Ofta framgår de uttryckligen av lag eller annan författning. Exempel är den straffrättsliga sfären som ofta innehåller föreskrifter om handlingsskyldighet. Även regelverk kring snöröjning, vård av barn, underhåll av vägar eller skyldigheter ålagda fastighetsägare är exempel på där det finns handlingsskyldigheter. Det går även att i avtal reglera personers handlingsskyldighet.³⁸

Då det uppstår risksituationer föreligger ofta även en placering av en plikt, en plikt att handla. Problemet är att avgöra vem och på vilket sätt någon ålagts en plikt att agera. Åligger det den skadelidande ensam att agera utgår inget skadestånd. Det kan även handla om att någon i en grupp har krav på sig att agera, eller åtminstone åstadkomma en del av handlandet, beroende av när, var eller på vilket sätt skeendet inträffar.³⁹

Hellner menar att när det föreligger en fast ansvarsplacering har en av parterna ofta en starkt utvecklad skyldighet att hantera säkerheten. Det är den högsta ledningen som ansvarar för ledningen av arbetet, för valet av anställda, instruktioner, utbildning och har möjlighet att övervaka arbetet så att detta implementeras.⁴⁰ I kontraktsförhållande åvilar denna plikt den som har praktisk möjlighet att kontrollera arbetet, vilket enligt huvudregeln presumeras vara arbetsgivaren. Anlitas självständiga företagare övertas även det primära ansvaret för skador, även om det finns en plikt att anställa pålitliga arbetare och även i vissa fall övervaka arbetet i säkerhetssyfte.⁴¹

Det krävs även att adekvat orsakssamband föreligger - adekvat kausalitet. Någon kan visserligen ha varit vållande till skadan, men på ett inadekvat sätt. Den skadelidande orsaken måste vara en nödvändig och central anledning till skadehändelsen. Det föreligger inte kausalitet om det är visat att de övriga omständigheterna självmant hade kunnat orsaka skadan. Det räcker dock inte att en handling är en nödvändig eller tillräcklig betingelse vid skada för att anse handlingen

³⁸ Hellner & Radetzki, 2010, s.112f

³⁹ Hellner & Radetzki, 2010, s.114f

⁴⁰ Hellner & Radetzki, 2010, s.142

⁴¹ Hellner & Radetzki, 2010, s.115ff

som skadebringande och ersättningskyldig.⁴² Handlingen ska ses som den utlösande faktorn och både vara nödvändig och av tillräcklig betingelse för att culpabedömningens orsakskrav ska vara uppfyllt och kravet på kausalitet ansett uppfyllt. Orsakssambandet mellan handlingen och skadan får inte vara allt för oförutsebar, säregen eller avlägsen för att ersättning ska utgå.⁴³ När skadeståndsskyldighet i dessa fall uteblir har det ansetts att sambandet varit för svagt eller att utfallet varit alldeles för slumpartat, det saknas adekvans.⁴⁴ Skadeståndsskyldighet utgår inte om det inte föreligger någon reell ökning av faran, och med ökning av faran beaktas inte per automatik varje liten ökning.⁴⁵

2.3.3.2 Subjektivt

Subjektiva förutsättningar kan sammanfattas som uppsåt och oaktsamhet – eller med termen vållande.⁴⁶ Den traditionella och grundläggande frågan är huruvida skadevållaren i enlighet med sedvanerätt borde handlat på annat sätt. Detta synsätt har fått ge vika för en bedömning grundad i föreskrifter, författning och prejudikat. Finner domstolen inget rimligt sätt att göra denna bedömning är de hänvisade till en skönsmässig bedömning, en fri culpabedömning.⁴⁷

Anderssons fjärde och sista bedömningsgrund för culpa är den subjektiva delen – insiktsmöjligheten. Andersson menar att det riskerar att bli en komplicerad generell och samlad bedömning eftersom insikt om culpa endast uttryckligen syftar till den första objektiva punkten; risken för skada. Därför ska den subjektiva delen implicit syfta till att bedöma hela den objektiva delen. Oavsett vilket så är det sällsynt att efter konstaterande om culpöst agerande i hela den objektiva kedjan komma till slutsatsen att den subjektiva delen leder till ansvarsbefrielse. Att försvara sig i termer av ”det har aldrig hänt förut”, att de objektiva grunderna de facto slagit in, är inte relevant juridisk argumentation, utan blir ett bristfälligt subjektivt perspektiv.⁴⁸

⁴² Karlgren, 1972, s. 37ff

⁴³ Bengtsson & Strömbäck, s. 46f

⁴⁴ Hellner & Radetzki, s. 202,

⁴⁵ Hellner & Radetzki, s. 203f

⁴⁶ Hellner & Radetzki, 2010, s. 107

⁴⁷ Hellner & Radetzki, 2010, s. 128f

⁴⁸ Andersson, 2013, s. 118f

När det handlar om oaktsamt beteende granskas de personliga förutsättningarna för skadevållaren. Vilken möjlighet personen, utifrån erfarenhet och utbildning, har för att fatta de riktiga besluten. Att övervärdera sin egen möjlighet att korrekt utföra ett arbete utan att orsaka skada är ingen förmildrande omständighet. Det är enklare att bedöma om någon är skadevållare i en situation där det uppenbart framgår att personen har handlat med uppsåt, till skillnad från oaktsamhet. Har en skadevållare haft insikt om sin för uppgiften undermåliga förmåga och skadan varit en trolig och naturlig följd av detta, men trots detta utfört uppgiften, ligger det nära till hands att anse att personen haft uppsåt och varit direkt vållande. Svårigheten ligger här i att identifiera när personen initierar ett skeende, utan insikt om de eventuella skador handlingen kan medföra, men under skeendets gång borde insett att han kommer vara direkt vållande till skadan. Här ställs frågan på sin spets huruvida handlandet varit ursäktligt eller om det föreligger subjektiv culpa.⁴⁹

2.3.3.3 Fri culpabedömning

Dahlman menar att Hellners förhållningssätt till culpa är väldigt allmänt hållet, även om Hellner inser att det inte finns en enkel mall att förhålla sig till och att culpabedömningen ska göras utifrån många aspekter. Dahlman delar upp domstolens bedömningar i tre olika kategorier. Normalitetskriteriet är ett mildt kriterium där skadevållaren blir ersättningsskyldig om han inte har gjort vad som kan förväntas av en normalt aktsam person. Ekonomiska kriteriet är lite stängare och skadevållaren ska ha handlat inom en kostnadseffektiv kalkyl. Slutligen trygghetskriteriet, som är det strängaste kriteriet och innebär att skadevållaren har agerat på ett sätt som har inneburit en icke acceptabel nivå av risktagande avseende skadehändelsen.⁵⁰

I den fria culpabedömningen finns praxis från svensk rätt avseende oaktsamhetsbedömning, härledd ur den amerikanska "Learned Hand Formula", där det görs en helhetsbedömning och de olika omständigheterna vägs mot varandra. Formelns aktsamhetsbedömning görs utifrån fyra faktorer; risken för skada, den sannolika skadans storlek, möjligheterna att förekomma skadan och skadevållarens

⁴⁹ Karlgren, Hjalmar (1972) s. 56ff

⁵⁰ Dahlman, 2000, s.16f

möjlighet att inse risken för skada. Generellt är formeln mer lämpad vid bedömningar av varaktiga skeenden och inte av enstaka situationer.⁵¹

I enlighet med formeln och praxis ställs i en given situation kostnaden för att förebygga skadan och insikten om risken för dess inträffande, mot skadevållarens möjlighet att inse detta samt den orsakade skadan. Även om skadan som orsakas är allvarlig, kan skadevållaren slippa bli ersättningsskyldig om kostnaden för att eliminera all risk är orimligt hög.⁵² Den juridiska culpabedömningen måste ta hänsyn till sannolikheten i sig och allvaret i det sannolikheten medför. Det är inte endast ekonomiska skador som värderas, även mänskliga i form av personskador. Detta problematiserar rättseconomiska kalkyler som kanske inte alltid accepterar den mänskliga variabeln.⁵³

Vid skada lägger domstolarna vikt vid vilka handlingsalternativ det fanns för att förekomma skadan. Om det efter ett relevant culpöst agerande i senare led utlöses en skadebringande händelse är det inte en giltig argumentation att hävda olyckshändelse och att agerandet för skeendet inte är centralt eller relevant. Denna princip kallas casus mixtus-principen och innebär ett avsteg från principen om adekvans då den vanliga förutsägbarheten inte krävs för att skadeståndsansvar ska inträda. Ett exempel på detta är rättsfallet NJA 1990 s.137 där staten för enskilda räkning omhändertog pengar från utlandet och växlade dessa till svensk valuta. Svenska valutan devalverades oförutsägbart och pengarna minskade i värde. Eftersom denna åtgärd egentligen bara ska användas vid klara överträdelser av föreskrifter och eftersom åtgärden var felaktig hade myndigheten ådragit staten ett skadeståndsansvar.⁵⁴

2.3.3.4 Utesluter ansvar

De svenska ansvarsfrihetsgrunderna som har konsekvenser för skadeståndsrätten uttrycks inte i SkL utan istället i BrB.⁵⁵ Dessa ursäktande grunder kan befria en

⁵¹ Hellner & Radetzki, 2010, s. 133f

⁵² Hellner & Radetzki, 2010, s. 134f, NJA 1981 s 683

⁵³ Andersson, 2013, s. 116

⁵⁴ Andersson, 2013, s. 117, Hellner & Radetzki, 2010, s.455, NJA 1990 s.137

⁵⁵ Hellner & Radetzki s. 64

skadevållare även när han handlat uppsåtligt. Om en handling inte medför straffansvar kan den inte medföra skadeståndsskyldighet på grund av brott. Nöd, nödvärn och excess är alla omständigheter som befriar eller reducerar den skyldiges straffansvar, och i förlängningen även hans skadeståndsskyldighet.⁵⁶ Tjänsteplikt, där exempelvis polis eller soldat orsakar personskada å tjänstens vägnar, är också ansvarsbefriande.⁵⁷

Avseende samtycke utgår inte skadestånd om samtycket är försvarligt. Det handlar här om uppsåtliga handlingar med begränsning i en social adekvans för vad som får anses försvarligt. Vid saksador kan skadeståndet jämkas om den skadelidande varit medvållande och denne får därmed stå sin egen risk.⁵⁸

2.4 Avtalsförhållande

Gränsområdet mellan inom- och utomobligatoriska avtal är omfattande. Även om intentionen är att avgränsa utomobligatoriska skadestånd till situationer där det inte föreligger någon form av avtal eller kontrakt, uppstår ofta ändå någon form av inomobligatoriskt förhållande, till exempel avseende bevisbörda eller beviskrav. Skadeståndskrav som framställs ur ett utomobligatoriskt perspektiv kan i nästa led härledas från ett inomobligatoriskt förhållande, exempelvis när skadan ska finansieras ur skadevållarens försäkring.⁵⁹ Det råder alltså ingen skarp gräns då lagen kan vara tillämplig i både inom- och utomobligatoriska förhållanden, men inte sällan finns någon förändring eller undantag när avtalsförhållanden hanteras.⁶⁰

2.4.1 Utomobligatoriskt

Med skadeståndsrätt menar man generellt regler om skadestånd utanför kontraktsförhållande – utomobligatoriskt förhållande. Det finns inget avtal eller

⁵⁶ Hellner & Radetzki s. 119ff, Bengtsson & Strömbäck s. 59f

⁵⁷ Hellner & Radetzki

⁵⁸ Hellner & Radetzki s. 123ff, Bengtsson & Strömbäck s. 60f

⁵⁹ Andersson, s. 258f

⁶⁰ Hellner & Radetzki s. 25ff

kontrakt som specifikt reglerar skadelidande och skadevållarens inbördes förhållande.⁶¹

2.4.2 Inomobligatoriskt

Skadeståndslagen är inte tvingande lagstiftning. Det står uttryckligen att lagen inte tillämpas när "annat föranledes av avtal". Detta syftar till både vad som uttryckligen anges i avtalet, men också vad som kan läsas in. På detta sättet är det tillåtet med garantier och ansvarsklausuler som både kan utvidga och begränsa ansvaret, samt att även med hänsyn till avtalets innehåll ogiltigförklara eller jämka i enlighet med § 36 Avtalslagen. Vid SkL:s tillkomst fanns inte jämningsmöjligheten av oskäligen avtalsvillkor i §36 AvtL men genom motivuttalanden till paragrafen och praxis på området är det möjligt att utläsa att det är enklare att friskriva sig från andras vållande än sitt eget. Friskrivning från eget vållande eller grov oaktsamhet är oftast inte giltigt, även om det finns undantag inom den kommersiella sfären.⁶²

2.5 Olika skadetyper

Utanför avtalsförhållanden utgör person- och sakskada den dominerande delen av skador, både till antalet och i ekonomiska termer.⁶³ Inom skadeståndsrätten skiljer man på ekonomisk och ideell skada. Ekonomisk skada ska förstås som till exempel inkomstförlust eller sakförlust, medan ideell skada exempelvis är kränkningar av den personliga integriteten samt fysiskt och psykiskt lidande. Gränsen är flytande och utmärkande för den ideella skadan är att den inte går att mäta i ekonomiska termer på samma sätt som sakskada.⁶⁴

⁶¹ Hellner & Radetzki s. 25

⁶² Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.41f

⁶³ Hellner & Radetzki s. 101

⁶⁴ Prop. 2000/01:68 s.17

2.5.1 Personskada

Vad som ska förstås med personskada framgår inte i SkL, men utgör sällan problem. Det rör sig om fysiska och psykiska skador som uppstår på den mänskliga kroppen.⁶⁵ Ersättningsposten för lyte eller annat stadigvarande men omfattar lidande som finns vid tidpunkten då skadan är att anse som varaktig.⁶⁶

2.5.2 Sakskada

Lagen innehåller ingen definition av sakskada, definitionen framgår istället av lagens förarbeten.⁶⁷ Sakskador utgörs av fysiska skador på fast egendom och lösa föremål. Det rör sig både om förminskad brukbarhet, i form av nedsatt funktionell förmåga i icke obetydlig grad, samt estetiska förändringar hos föremålen. Det ska röra sig om en fysisk försämring till det sämre, men även funktionalitet som är nedsatt, men senare kan bli återställd är antagligen att ses som sakskada. Detta är beroende av skadans art och storlek, men även vilka följdskador- och kostnader nedsättningen kan medföra. Med följdskador inkluderas nedsatt funktionalitet genom så kallad ingrediensskada, fall där en skadad komponent A adderas till en oskadad komponent B vilket resulterar i skadad slutprodukt.⁶⁸ Även förlust av egendom har ansetts utgöra sakskada, oavsett om förlusten är tillfällig eller permanent.⁶⁹

2.5.3 Kränkning

I enlighet med SkL 2 kap 3 § finns det krav på att någon allvarligt ska kränka någons frihet, frid, eller ära för att bli skadeståndsskyldig. Kränkningensbegreppet i SkL är omfattande, men formellt finns det krav på att kränkningen de facto orsakat känslor eller reaktioner.⁷⁰ Det är dock inte den kränkande upplevelsen i sig som framkallar skadeståndsskyldighet, utan den kränkande gärningen.⁷¹ I propositionen framhävs att syftet med lagstiftningen är att kompensera för de känslor skadevällaren framkallar hos den skadelidande vid kränkning av den personliga integriteten.

⁶⁵ Hellner & Radetzki s. 105

⁶⁶ Prop. 2000/01:68, s.18

⁶⁷ Ullman Harald Skadebegreppets gränzoner, NFT 1/2008, s. 34

⁶⁸ Ullman, NFT 1/2008, s. 38, NJA 2004 s.566, NJA 1996 s.68

⁶⁹ Hellner & Radetzki s. 105

⁷⁰ Hellner & Radetzki s. 79

⁷¹ NJA 2007 s.540

Exempel på känslor är chock, rädsla, skam och förnedring eller liknande reaktioner och syftar till att ersätta skadan som uppkommer just i samband med angreppet. Är reaktionerna så starka att medicinsk skada är påvisbar är skadan istället att se som personskada.⁷²

2.5.4 Ren förmögenhetsskada

I SkL 1 kap 2 § formuleras att ren förmögenhetsskada är sådan skada som uppkommer utan att någon lider person- eller sakskada. Ren förmögenhetsskada kan betraktas som allmän förmögenhetsskada och huvudregeln i svensk rätt är att den leder till skadeståndsansvar endast vid brott.⁷³

Ren förmögenhetsskada kan innebära ett försämrat rörelseresultat och försämrade inkomster för ett företag. Att tillfoga ett företag detta med lagliga medel är fullt tillåtet. Otillbörligt eller olämpligt agerande leder inte alltid till skadeståndsskyldighet - i Sverige är gränsdragningen för vad som anses olagligt väldigt snäv.⁷⁴ Med undantag för brottslig gärning svarar arbetsgivare för arbetstagares oaktsamhet inom kontraktsförhållande.⁷⁵ Dock menade HD i avgörandet NJA 1996 s.700, som gällde en konkursförvaltares ansvar mot tredje man vid försäljning av tredjemannens egendom, att uppkomsten av ren förmögenhetsskada inte kunde begränsas till att gälla endast fall där brottslig gärning förekommit.⁷⁶

⁷² Prop. 2000/01:68 s.19

⁷³ Hellner & Radetzki s. 65f

⁷⁴ Hellner & Radetzki s. 66f

⁷⁵ Bengtsson & Strömbäck s. 68

⁷⁶ Schultz, M, konkursförvaltaren och principalansvaret, SvJT 2014, s. 643, NJA 1996 s.700

3 Principalansvar

3.1 Definition

Principalansvar är arbetsgivares ansvar för skador orsakade av arbetstagare, samt i vissa situationer och under vissa förutsättningar för personer som anses likställda med arbetstagare. Culparegeln syftar vanligtvis till eget vållande och egen oaktsamhet, men det finns situationer där kravet på aktsamhet faller på vållarens arbetsgivare, i form av principalansvaret. Situationer kan dock överlappa när arbetsgivarens eget vållande i form av bristande instruktioner till arbetstagaren orsakar skada. Arbetsgivaren svarar för ansvaret strikt, däremot inte rent strikt, eftersom ansvaret inte förutsätter arbetsgivarens culpa, utan arbetstagarens.⁷⁷

Lagstiftningen om principalansvaret finns i SkL 3 kap 1 § och syftar till att hålla arbetsgivaren ansvarig genom arbetstagares vållande.⁷⁸ De flesta rättssystem går mot en ordning där arbetsgivaren är ansvarig för arbetstagarens vållande i tjänsten, även om arbetsgivaren själv inte varit culpös eller vållande till skadan.⁷⁹

3.2 Före SkL

Sedan slutet av 1800-talet har det utvecklats allmänna rättsgrundsatser om principalansvar. Syftet med dessa har varit att en arbetsgivare inte ska kunna delegera arbetsledande uppgifter till annan i syfte att själv gå fri från ansvar från den orsakade skadan. Istället ska arbetstagaren i fall där skada orsakats identifieras med arbetsgivaren.⁸⁰ Historiskt gjordes en åtskillnad mellan yrken och arbetstagare avseende principalansvaret, men genom införandet av SkL 3 kap. 1 § gäller en generell princip om arbetsgivares ansvar.⁸¹

Före SkL:s tillkomst 1972 fanns inga generella regler kring principalansvar. De regler som fanns hade arbetats fram genom praxis och gällde att för skada som orsakats av en arbetstagare, där arbetsgivaren får anses varit culpös genom bristfällig arbetsfördelning eller tillsyn av arbetstagaren, ansvarade arbetsgivaren enligt

⁷⁷ Schultz, M, SvJT 2014, s. 644

⁷⁸ Hellner & Radetzki, 2010, s.151

⁷⁹ Hellner & Radetzki, 2010, s.152

⁸⁰ Prop. 1972:5 s.24

⁸¹ Hellner & Radetzki, 2010, s.152

culpapregeln. Flera industriländer hade redan infört ett oinskränkt principalansvar, där arbetsgivaren ansvarade för samtliga av sina anställdas vållande, oavsett ställning.⁸² Ansvaret sträckte sig i Sverige till personal som tillhörde företagets drift- eller arbetsledning, utifrån allmänna rättsgrundsatser och möjlighet till jämkning.⁸³

För övriga anställda krävdes för att skadeståndsansvar skulle gälla att arbetstagaren hade särskilt riskfyllda arbetsuppgifter eller att deras arbetsuppgifter genom avtal med arbetsgivaren angav att arbetsgivaren ansvarade för arbetstagarens vållande.⁸⁴

Företag är oftast juridiska personer och ansvarar för sin styrelse genom organsansvar. Om styrelsen i sin verksamhet vårdslöst orsakat skada har det varit naturligt att företaget ansvarar för skadan, utan att anse det vara principalansvar. Om en arbetstagare som anförtrotts operativt ansvar genom vårdslöshet orsakar skada, har det ansetts att arbetsgivaren bör stå till svars på samma sätt som han själv utfört arbetet.⁸⁵

3.3 Syftet med 3 kap 1§ SkL – Principalansvaret

I propositionen 1972:5 menar skadeståndskommittén att ett av ändamålen med ett utvidgat principalansvar är att skapa ett effektivt skydd för den skadelidande. För att skapa ett reellt ekonomiskt skydd för den skadelidande bör ansvaret läggas på arbetsgivaren, som oftast har större ekonomiska möjligheter att ersätta och försäkra sig mot skadeståndskrav. Kostnaderna för skadorna kan komma att uppgå till sådana nivåer att det är orimligt att kräva den enskilde arbetaren på beloppen. Arbetsgivaren har dessutom större möjlighet att överblicka hela produktionen och kan på lämpligt sätt fördela arbetare och resurser på ett sätt som minimerar skaderisken.⁸⁶

En utvidgning av principalansvaret till att omfatta samtliga arbetstagare var enligt kommittén en naturlig väg att gå. Även om det redan skedde i praktiken, genom ansvarsförsäkringar, så fanns det fall där dessa försäkringar som tecknats av de

⁸² Prop. 1972:5 s. 111

⁸³ Prop. 1972:5 s.403

⁸⁴ SOU 1964:31 s.31

⁸⁵ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s. 88f

⁸⁶ Prop. 1972:5 s.185

arbetare som stod lägst i graderna inte täckte skadorna som åsamkats.⁸⁷

Departementschefen höll med skadeståndskommittén i att rättsläget avseende principalansvar var oklart, då det mellan arbetstagare i styrande ställning och övriga arbetare ansågs oklart i vilken utsträckning företaget kunde hållas ansvarigt vid skadevållande.⁸⁸

Källström och Malmberg hävdar att syftet med principalansvaret primärt är preventivt. Då arbetsgivaren har en större möjlighet att genom en helhetsbild överblicka produktionen kan han också vidta åtgärder som motverkar vårdslösheten hos arbetstagarna. Arbetsgivaren bestämmer och vakar över verksamheten och arbetstagaren har att förhålla sig till detta.⁸⁹ I mån av behov kan arbetsgivaren i enskilda fall i preventivt syfte ålägga arbetstagarna disciplinära åtgärder eller i särskilda fall använda sig av sin regressrätt för att återfå delar av skadeståndet. Även om detta sällan sker i praktiken är det ett mer effektivt system än att de enskilda arbetstagarna har krav på sig att teckna enskilda ansvarsförsäkringar.⁹⁰

Utöver undantagsfall täcker försäkringsbeloppet i de av enskilda tecknade ansvarsförsäkringarna sällan hela ersättningskravet. Skadeståndskommittén finner det orimligt att möjligheten till skadeståndsansättning för en utomstående är beroende av om den enskilde arbetstagaren tecknat en privat ansvarsförsäkring. Inte heller anses det rimligt att skadevållarens privatekonomi ska vara en faktor.⁹¹ Med ett utvidgat principalansvar som täcker även de arbetstagare som inte har ledande ställning säkerställs att samtliga arbetstagare erhåller samma försäkringsskydd, då ansvaret för de arbetsgivare som inte redan tecknat ansvarsförsäkring höjs till samma nivå.⁹²

3.4 Utvidgning av principalansvar

Ett problem med en utvidgning av principalansvaret var att motivera varför en ännu vidare krets av arbetsgivare skulle bli skadeståndsskyldiga vid skada orsakad av

⁸⁷ Prop. 1972:5 s. 186

⁸⁸ Prop. 1972:5 s. 111

⁸⁹ Källström & Malmberg, 2009, s. 52

⁹⁰ Prop. 1972:5 s. 185

⁹¹ Prop. 1972:5 s. 187

⁹² Prop. 1972:5 s. 187

arbetstagare. Det motiverades genom att det de facto var arbetsgivaren som anställt arbetstagaren, att det genom detta fanns en tyst garanti för ersättning för skador vållade av arbetstagaren. Det bakomliggande motivet var att det i praktiken oftast endast var arbetsgivaren som skulle kunna finansiera skadestånden och att det var därför det skulle gå att identifiera de båda parterna med varandra. Detta anses idag inte vara en tillräcklig motivering, istället ska arbetstagaren och arbetsgivaren ses som en enhet, för att bättre tillgodose syftet med skadeståndsrätten – att ersätta den drabbade.⁹³ En arbetsgivare har dessutom möjlighet att teckna försäkring som täcker skadeståndskrav och denna försäkringspremie skulle på ett enkelt och rimligare sätt bli en del av företagets kostnadskalkyl. Det motiverades vidare med att om arbetsgivaren har incitament för att hålla skadekostnader nere då kommer arbetsgivaren också att styra verksamheten på ett sätt som har preventiv effekt.⁹⁴

3.4.1 Kostnadsplacering

Utgångspunkten är att placera kostnaden på arbetsgivaren som principal för skador uppkomna i verksamheten han bedriver. På detta sättet står arbetsgivaren som principal för riskerna som kan uppkomma i verksamheten och den skadelidande slipper ensam bära kostnaderna. Arbetsgivaren leder och fördelar arbetet, själv eller genom delegerat ansvar. Arbetsgivaren har dessutom möjlighet att teckna ansvarsförsäkring som täcker förlusterna som skadorna innebär, och premien för sådan försäkring får anses ingå i kostnaden för verksamheten. Ansvarsförsäkring tecknad av arbetstagare som ska täcka vad han gör i tjänsten hör inte till sedvanlig försäkringspraxis i Sverige.⁹⁵

Även om skadeståndet ger rätt till omedelbar möjlighet till ersättning till den skadelidande, så erhålls denna vanligtvis från vållarens försäkringsbolag. Ur ett makroperspektiv har skadan då inte ersatts, istället har resurser allokerats från försäkringsbolagets kollektiv, där den skadelidande bekostat sin försäkring, till den skadelidande. Genom att införa obligatorisk skadeståndsskyldighet för samtliga skador som kan drabba den skadeståndslidande blir gränsdragningen avseende

⁹³ Hellner & Radetzki, 2010, s. 153f

⁹⁴ Hellner & Radetzki, 2010, s. 154

⁹⁵ Hellner & Radetzki, 2010, s.155

vilka skador som anses skadeståndsgiltiga klarare och möjligheten för den enskilde att dirigera skadorna svårare. Istället dirigeras skadorna till arbetsgivaren, det allmänna eller försäkringskollektivet. Oaktat är det mer rättssäkert och fyller bättre syftet att den drabbade tredje man ska få full ersättning. Idag är ersättning för de flesta person- och saksador kopplade till ett försäkringsbolag som utgörs av ett kollektiv. Därmed kommer, genom en tecknad ansvarsförsäkring, kostnaderna för den enskilde att pulveriseras.⁹⁶

Principalansvaret är det lämpligaste sättet att placera kostnader för person- och saksador som uppstår i den verksamhet arbetsgivaren bedriver. Genom att likställa samtliga arbetstagare finns ingen rimlighet eller anledning att som i tidigare gällande rätt lägga olika värdering eller skadeståndsnivåer beroende av befattningsställning.⁹⁷

3.4.2 Riskplacering

Andersson pratar om begreppet strukturell riskplacering där det normala utgångsläget är att den riskskapande parten bär ansvaret och risken för sin handling, alternativt för sin verksamhet. Genom detta kan riskskaparen inte ålägga ansvar eller kräva att utomstående anpassar sig efter denna skapade struktur.⁹⁸

Riskbedömningen och placeringen av ansvaret är beroende av verksamhetens natur. När riskplaceringen går att härleda från den egna skapade strukturella sfären går det inte att motivera varför andra, både inom- och utomobligatoriska aktörer, ska anses vara vållande. I NJA 1986 s. 586 ansågs den anlitate utföraren av grävarbetet skyldig till dess följdskador, även om beställaren närvarade vid arbetets utförande. Nämnda fall är också ett exempel på att principalansvaret sällan fördelas på ett flertal solidariskt ansvariga parter, istället ska den som har möjlighet att övervaka och kontrollera arbetet anses vara ansvarig – även om arbetet delegerats till övrig personal.⁹⁹

⁹⁶ Hellner & Radetzki, 2010, s.40f

⁹⁷ Hellner & Radetzki, 2010, s.155

⁹⁸ Andersson, Ansvarsproblem i skadeståndsrätten, s. 105

⁹⁹ Andersson, Ansvarsproblem i skadeståndsrätten, s. 249

3.5 I Tjänsten

För att principalansvaret ska vara applicerbart krävs ett samband mellan den skadevållande handlingen och arbetstagarens arbete för arbetsgivarens räkning. Detta kommer till uttryck genom att den skadevållande parten ska ha orsakat skadan ”i tjänsten”. Den skadebringande handlingen kan dock ha utförts av arbetstagaren i ett samband som har stark anknytning till arbetstagarens tjänst. I NJA 1948 s. 262 (spårvagnsfallet) avvisades en berusad person av en spårvagnsförare som inte var i tjänst och den berusade personen skadades i samband med avvisningen. Föraren som var i tjänst och föraren som inte var i tjänst ådrog sig solidariskt skadeståndsskyldighet för spårvagnsföretaget.¹⁰⁰

Begränsningen är dispositiv, vilket innebär att den går att förhandla bort.

Uppsåtliga handlingar kan anses varit begångna i tjänsten, till exempel diverse brottsliga handlingar såsom stöld, misshandel eller brottsliga handlingar i allmänhet. Även sabotage eller handlingar som utförs i sinnesförvirrat tillstånd faller inom denna kategorin. För att principalansvar i dessa fall ska inträda krävs det att skadorna anses som beräknliga risker i verksamheten eller dessa utförande. Det läggs vikt vid om arbetet gett skadevållaren möjlighet att utföra brottet.¹⁰¹

Det avgörande för att anse om skadan skett i tjänsten är om arbetstagarens handlande har ett funktionellt samband med arbetstagarens tjänst. Det behöver inte finnas en direkt koppling mellan handlandet och tjänstens fullbordande, inte heller finns det krav på att skadan vållats under arbetstid. Detta innebär att om en anställd vållar skada då han färdas mellan två arbetsplatser, eller till och från ett tjänsteärende, är han att anse som i tjänst och principalansvar ska därmed inträda.¹⁰²

Ur ett principalansvarsperspektiv förefaller det mer centralt att företaget har kontroll på sin arbetstagarorganisation än exakt kontroll över de enskilda arbetsuppgifterna som utförs. Det går dock inte att inkludera samtliga ageranden som sker i tjänsten.¹⁰³

¹⁰⁰ NJA 1948 s.262

¹⁰¹ Prop. 1972:5 s.480

¹⁰² Prop. 1972:5 s.480, SOU 1964:31 s.77

¹⁰³ Andersson, 2013, s. 260

3.5.1 Fel och försummelse

Vid arbetstagarförhållanden vid principalansvar använder man sig av uttrycket "vållar genom fel eller försummelse". På detta sättet syftar man till att culpabedömningen ska göras utifrån objektiva kriterier.¹⁰⁴ För att arbetsgivare ska bli skadeståndsskyldig för person- eller sakskada i enlighet med SkL 3 kap 1§ krävs "fel eller försummelse". "Fel" tar sikte på oaktsamma handlingar och "försummelse" på oaktsam underlåtenhet att handla. Lagen gör inte någon åtskillnad på uttrycken eller sätten att handla, men det krävs alltid ett vållande från arbetstagarens sida för att han ska bli skadeståndsskyldig. Om en händelse är av ren oturlig natur föreligger inget skadeståndsansvar. Inte heller om den skadevållande händelsen orsakats av någon utanför företaget, med undantaget när arbetstagaren efter rimlig aktsamhetsbedömning bort insett händelseförloppet.¹⁰⁵

För skadeståndsansvar måste det finnas ett adekvat orsakssamband mellan förloppet och försummelsen. I NJA 1983 s.617 dog en häst under träning och ägaren förde skadeståndstalan mot tränaren. Då det inte var styrkt att det förelåg försummelse från tränarens sida utgick inte skadestånd. I NJA 1986 s. 712 välte en hamnkran på grund av felaktig överlastsindikator. Tillverkaren av kranens säkerhetsanordning ansågs skadeståndsskyldiga då de försummat kontrollen i tillverkningsprocessen.¹⁰⁶

En omstridd fråga som utgör en gränsdragning för principalansvaret är huruvida en arbetsgivare kan tänkas undkomma ansvar när en arbetstagares handling visserligen varit oaktsam, men detta på grund av personliga förhållanden som t.ex. sjukdom eller oförmåga att hantera jobbet. Praxis pekar på att arbetsgivaren kan tänkas undgå ansvar om kriterierna för att undgå ansvar i enlighet med eget vållande SkL 2 kap 1 § uppfylls. Kravet på aktsamhet är beroende av den enskilda situationens art, vad regelverket syftar till att skydda och hur mycket spelrum skadevållaren vid en aktsamhetsbedömning har är beroende av detta. När arbetsgivarens arbetsledaransvar däremot har genererat att en oerfaren och

¹⁰⁴ Andersson, 2013, s.74

¹⁰⁵ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.94

¹⁰⁶ NJA 1983 s.617, NJA 1986 s. 712

okvalificerad arbetstagare utfört arbete menar domstolen att arbetsgivaren anses ansvarig. Anledningen till det eventuellt ursäktande beteendet kan alltså spela roll.¹⁰⁷

3.5.2 Kumulerade fel

Avseende den skadevållande handlingen har skadeståndskommittén utgått från att principalansvar ska inträda bara när arbetstagaren har handlat culpöst i objektiv mening genom att åsidosätta de aktsamhetsnormer som den allmänna culparegeln vilar på. Skadeståndskommittén har dock också förutsatt att ansvarighet skall kunna åläggas en arbetsgivare vid anonym culpa och vid kumulerade fel. Principalansvar skall kunna tillämpas även om en skadevållande på grund av brister i det subjektiva rekvisitet inte kan åläggas personligt skadeståndsansvar.¹⁰⁸

Arbetsgivaren är ansvarig för när flertalet mindre oaktsamma förseelse tillsammans leder till skada som anses som en oacceptabel brist i företaget.¹⁰⁹ Begreppet har primärt använts på rättsfall avseende myndighetsutövning där felaktig information lämnats till enskild. Saken ska ses från den drabbades perspektiv. Myndigheter har inget strikt ansvar utan rimligheten i myndighetens möjlighet att ge rätt information måste värderas. Samtidigt hindrar en myndighets felaktiga information inte att en annan myndighet hålls skadeståndsskyldig – felen kumuleras.¹¹⁰

3.5.3 Anonym culpa

I vissa situationer kan det vara svårt att avgöra vem den enskilda skadevållande personen är, i vilket exakt tillfälle skadan ådrog eller vilken händelsen som var den avgörande. Det kan samtidigt vara möjligt att konstatera att det rör sig om en isolerad grupp potentiella skadevållare, som eventuellt är anlitade av samma entreprenör under gemensam principal. När man på dessa sätt inte kan identifiera vem inom kollektivet som är skadevållaren finns det en möjlighet att använda sig av begreppet "anonym culpa". Denna väg är gångbar då gruppen har samma principal och det därför inte är av avgörande vikt vem av individerna som är skyldig till vilken

¹⁰⁷ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.94f, NJA 1979 s.773, Mårten Schultz, "konkursförvaltaren och principalansvaret", SvJT 2014, s. 644

¹⁰⁸ Prop. 1972:5 s.469

¹⁰⁹ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s. 94

¹¹⁰ NJA 2017 s.824

förseelse, bara det går att konstatera att det är någon, alternativt kollektivet gemensamt. Bevisbördan ligger på den som hävdar skada, det är upp till honom att peka på fel eller försummelse. Den skadelidande behöver däremot inte peka ut exakt vilken person som varit skadevållande, bara att det har varit någon inom företaget som arbetsgivaren svarar för.¹¹¹

I fallet NJA 1998 s. 390 behandlade anonym culpa. Under transport hade en försändelse innehållande diamanter stulits från Posten. De bestulna yrkade skadestånd från Posten. Posten menade att de inte ansvarade för de anställdas brottsliga gärningar begångna i tjänsten. Det gick inte att identifiera vem som stulit diamanterna, men HD menade att det trots detta föreligger principalansvar.¹¹²

3.5.4 Abnormhandling

4 kap 1 § SkL ämnar inskränka utrymmet för att ålägga en arbetstagare skadeståndsansvar för skador han vållar i tjänsten. Detta ska ses i ljuset av det annars oinskränkta principalansvaret som normalt endast kan inskränkas, eller utvidgas, genom kollektivavtal eller anställningsavtal, då lagen är dispositiv. Det finns tre situationer som potentiellt kan tvinga en arbetstagare betala skadestånd. Dels för skada arbetstagaren vållar arbetsgivaren, dels regressansvar gentemot arbetstagaren när ersättning betalats i enlighet med principalansvaret, dels skada som orsakats tredje man, som kan vara en annan anställd hos arbetsgivaren.¹¹³

3.5.4.1 Synnerliga skäl

Syftet med denna begränsning i arbetstagarens skadeståndsskyldighet är att arbetstagaren enbart i fall det föreligger synnerliga skäl ska stå kostnaden för sitt vållande, detta med hänsyn till handlingens beskaffenhet, arbetstagarens ställning, den skadelidandes intresse samt övriga omständigheter. Kravet på abnormhandling och synnerliga skäl markerar att huvudregeln är att arbetsgivaren står för skadekostnaderna och enbart i undantagssituationer ska arbetstagaren bli

¹¹¹ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s. 94

¹¹² NJA 1998 s.390

¹¹³ Strömbäck – Skadeståndslagen (1 jan. 2019, Karnov) Kommentaren till 4 kap. 1§

skadeståndsskyldig. Speciallagstiftning går före reglerna i SkL, men innebär dock inte per automatik att skadeståndsbegränsningen i SkL 4 kap 1§ inte är giltig.¹¹⁴

Vad som är att anses som synnerliga skäl är en komplex fråga med endast ett fåtal domar från Högsta domstolen, varav samtliga är från 1980-talet och rör skador i det militära. Regeln om synnerliga skäl är ett långtgående skydd för arbetstagaren som inte direkt kan knytas till det ansvarsgrundande beteendet. Grov vårdslöshet leder inte per automatik till att det ska anses föreligga synnerliga skäl och motsatsvis kan synnerliga skäl föreligga när graden av vårdslöshet är av normalgraden.¹¹⁵

I fallet NJA 1981 s.302 hade en värnpliktig lämnat en stöldbegärlig rock i ett utrymme som endast låstes om nätterna. I domen argumenteras det från domstolens sida att det ligger i sakens natur att inte utan uppsyn lämna värdefulla ägodelar, i kontexten att persedeln tillhör militären och att militären ska verka för ett omsorgsfullt hanterande av militär materiel, som dessutom är stöldbegärliga. I den skiljaktiga meningen anförde justitierådet Fredlund prevention som en stark anledning till att synnerliga skäl skulle anses föreligga. Den värnpliktige blev dock friad, domen utvecklade inte vidare begreppet synnerliga skäl och det är därför, och på grund av att den åtalade var värnpliktig, svårt att se hur och om domen utanför den specifika sfären för rättsfallet ska tolkas eller ha prejudicerande effekt.¹¹⁶

I AD 2009 nr 95 utvecklar domstolen gällande rätt i situationer där arbetsgivaren begärt skadestånd från arbetstagare eftersom arbetstagaren vållat arbetsgivaren skada. En IT-tjänsteman hade uppsåtligen åstadkommit skador i Skatteverkets datasystem genom att flytta och radera filer. AD menade att det visserligen föreligger synnerliga skäl för skadeståndsanspråket Skatteverket fört fram, men ansåg sig inte ha anledning att utreda frågan närmre. AD konstaterade dock att agerandet från arbetstagarens sida är av sådan beskaffenhet att agerandet utförts i form av privatperson eller åtminstone för annan än arbetsgivarens räkning, och kan inte anses ha utförts i tjänsten i den mening som avses i 4 kap 1 § SkL.¹¹⁷

¹¹⁴ Källström & Malmberg, 2009, s. 51

¹¹⁵ Schultz, M, SvJT 2014, s. 647f

¹¹⁶ NJA 1981 s.302

¹¹⁷ Schultz, M, SvJT 2014, s. 648, AD 2009 nr 95

I AD 2009 nr 86 hade en enhetschef för ett större bolag i byggnadsbranschen använt företagets medel för inköp till summor som bolaget anser varit verklighetsfrämmande. AD konstaterade att för bedömning om huruvida det föreligger synnerliga skäl ska särskilt beaktas handlingens beskaffenhet avseende graden av vållande genom uppsåt eller grov vårdslöshet från arbetstagarens sida och om arbetstagaren anförtrotts en särskild uppgift eller haft drift- eller arbetsledningsfunktion. Arbetstagarens hade en utpräglad förtroendeställning inom företaget vilken möjliggjort inköpen. Arbetstagaren har sedan försökt dölja fakturorna, vilket talar för att agerande skett med uppsåt.¹¹⁸

3.5.4.2 Funktionellt samband

På mer individuell och konkret nivå läggs det särskild vikt vid den skadevållande handlingens karaktär, huruvida en handling som inte syftar till ett tjänsteutövande ändå går att räkna med i den specifika verksamheten. Kriteriet avseende funktionellt samband mellan tjänsten och arbetsuppgifterna, om det funnits stor möjlighet för arbetsledningen att leda arbetet, och på detta sättet undvika vållande av skada - är centralt. Vid arbete av mer tillfällig karaktär ställs det omvänt högre krav på sambandet mellan arbetet och den skadevållande handlingen.¹¹⁹

I NJA 2000 s.380 prövades uppsåt och det funktionella sambandet mellan tjänsten och handlandet när en biträdande jurist gjorde sig skyldig till bedrägeri mot utomstående klient. Trots att handlingen utfördes i tjänsten och under förevändningen att juristen agerade å advokatbyråns vägnar ansågs inte principalansvar vara för handen. För att uppsåtligt åsamkad skada ska anses vara gjord i tjänsten ska det finnas en klar anknytning till tjänsteåligganden där den typen av handlingar kan förekomma. Handlingen ansågs av domstolen ha personlig karaktär, trots att den utförts under arbetstid, men var inte normalt förekommande i verksamheten. Juristens arbetsgivare hade inte någon vetskap om hans handlande och hade således också begränsade arbetsledande möjligheter.¹²⁰

¹¹⁸ AD 2009 nr 86

¹¹⁹ Prop. 1972:5 s.481

¹²⁰ Andersson, 2013, s. 261, NJA 2000 s. 380

Denna typ av handlingar ligger annars så långt bort från en arbetstagares arbetsuppgifter att de inte bör utlösa arbetsgivarens principalansvar, trots att de kanske begås i nära anknytning till tjänsten. Anledningen till införandet av SkL 4 kap 1 § var att kommittén ansåg att det skulle finnas en särskild bestämmelse som ger uttryck för denna typ av abnormhandlingar. Handlingen ska vara så pass extraordinär att arbetsgivaren inte kunnat ta med handlingarna i någon form av beräkning och behöver därmed inte ta ansvar.¹²¹ Det finns ingen tidsaspekt att ta hänsyn till, varken avseende att "i tjänsten" är avgränsad till en särskild tidsperiod eller att arbetsförhållandet måste vara av långvarig natur.¹²² Generellt finns ett väldigt vidsträckt ansvar från arbetsgivarens sida, då principalansvaret anses oinskränkt. Minimumkravet är att skadan skadevållaren orsakat till väsentlig del är på grund av arbets- eller tjänsteförhållandet han haft till sin arbetsgivare. Exempel på gränsdragning är om arbetstagaren på väg till arbetet orsakar en skada i trafiken. Även om syftet med att finnas i trafiken var just att ta sig till arbete finns inte den nödvändiga kopplingen till tjänsten.¹²³

3.5.4.3 Uppsåtliga och brottsliga handlingar

När det gäller uppsåtliga skadevållande handlingar som sker i tjänsten finns det anledning att vara restriktiv. Skadeståndskommittén pekar på och exemplifierar att våld och i övrigt brottsliga handlingar kan aktivera principalansvar, om de begås i tjänsten. Motivet till och anledningen bakom handlingarna är centralt. De faktiska handlingarna kan vara av samma dignitet eller karaktär, men är de härledda ur privata förhållande är de att anse som abnormhandlingar. Exempelvis kan dispyter som föranleds av liknande omständigheter bedömas olika beroende av om de går att härleda till arbetsplatsen, och därmed faller inom principalansvar, eller den privata sfären och istället bedöms som abnormhandling. Vid handlingar som är brottsliga, av uppsåtlig natur eller särskild beskaffenhet bör inte arbetsgivaren generellt behöva ta ansvar, såvida det inte i det enskilda fallet föreligger väldigt nära funktionellt samband med skadevållarens tjänsteutövande. Undantaget för abnormhandlingar

¹²¹ Prop. 1972:5 s.470

¹²² Prop. 1972:5 s.471f

¹²³ Prop. 1972:5 s.480

gäller alltså inte uteslutande för sabotagehandlingar eller handlingar av allmänt allvarlig natur. Detsamma gäller också omvänt, att om en normalt aktsam person företar en extrem handling i ett tillfälligt förvirrat tillstånd, och handlingen är att anse som utförd inom tjänstens ramar, kan arbetsgivaren gå fri från ansvar.¹²⁴

De flesta skadevällande handlingarna som diskuteras inom principalansvarets sfär rör utomobligatoriska förhållanden. Undantaget är när anställda orsakar skadan sinsemellan, då primärt genom stölder, och vilket principalansvar arbetsgivaren åläggs i dessa fall. Det finns inget generellt krav på arbetsgivaren att ersätta anställdas förlorade ägodelar, variationen är stor avseende vilka åtgärder den enskilda arbetsgivaren vidtar för att försöka minimera stölder. Ska arbetsgivaren ansvara för personliga ägodelar måste detta uttryckligen getts uttryck för. Det räcker inte att arbetsgivaren har vidtagit åtgärder för att minimera stölder, detta föranleder ingen tyst garanti för principalansvar och skadeståndsskyldighet gentemot skadedrabbad anställd. Inte heller ska arbetsgivaren drabbas av strängare skadeståndsansvar om åtgärder gjorts, då de inte är att se som garantier. Däremot om personal arbetsgivaren specifikt utsett för att övervaka anställdas ägodelar istället avsiktligt orsakar stölderna. Utgångsläget är att samma omständigheter gäller om stölderna istället hade drabbat tredje man, och att det då måste finnas en tillräckligt stark anknytning till tjänsteutövandet för att peka på principalansvar. Det uppstår dock praktiska problem avseende bevisföring, utredning, kalkylering av de ekonomiska förlusterna samt att få försäkringbolaget att täcka förlusterna genom ansvarsförsäkring.¹²⁵

I fallet NJA 1960 s. 644 transporterade ett åkeri papper för ett tidningsföretags räkning. Anställda på åkeriet stal pappret både från lagret och under transport. Domstolen ansåg att tillgreppet hade så närliggande samband med förpliktelser och transportörernas arbetsuppgifter att det låg i farans riktning och åkeriet blev skadeståndsskyldigt.¹²⁶

¹²⁴ Prop. 1972:5 s.482f

¹²⁵ Prop. 1972:5 s.483f

¹²⁶ NJA 1960 s.644

3.5.4.4 Särskilt förordnande

Schultz kommenterar SkL 4 kap 1 § med att ” Kan ett ansvar åläggas direkt enligt lag för vissa yrkeskategorier, t.ex. revisorer eller advokater, anses det inte alltid klart att detta personliga ansvar även kan leda till ansvar för arbetsgivaren”. De specifika fall Schultz syftar på gäller särskilda förordnanden som ges, ofta till advokater, genom TR och som är av personlig art. Eftersom dessa förordnanden är personliga talar detta kanske för att även skadeståndsansvaret ska vara personligt. Detta skulle innebära ett avsteg från allmänna skadeståndsrättsliga principer, att arbetsgivaren undgår ansvar och att arbetstagaren inte kan påkalla skydd i enlighet med 4 kap 1 § SkL. I NJA 2000 s.639 förordnades en advokat, anställd hos en advokatbyrå, som boutredningsman. I detta fall menade HD att de personliga uppdragen inte utgör särskilda undantag, utan ska bedömas i enlighet med kap 3 och kap 4 i SkL och istället får begreppet ”i tjänsten” central betydelse. Principalansvaret är alltså applicerbart, även om uppdraget är av personlig art.¹²⁷

¹²⁷ Schultz, M, SvJT 2014, s. 647ff, NJA 2000 s.639

4. Arbetstagarbegreppet

Det rådde hos remissinstanserna angående arbetstagarbegreppet väldigt olika åsikter avseende dess vara eller inte vara i lagtexten, innebörden av ordet arbetstagare i sig och vilka värderingar som lades i ordet. För att principalansvaret ska aktiveras fordras att en skadevållare ska vara i någons tjänst.¹²⁸ Sveriges juristförbund angav som remissinstans att ”den som någon har i sin tjänst” skulle leda till alltför snäva gränsdragningar. Arbetstagarbegreppet inom skadeståndsrättens område har särskild innebörd då det oftast rör sig om förhållandet mellan arbetsgivaren och tredje man, inte det interna förhållandet mellan parterna i tjänsteavtalet. Departementschefen menade att trots att definition av arbetstagarbegreppet som skadevållare och som den som kan utlösa principalansvar är samma, är någon annan term än arbetstagare inte aktuell eftersom enhetlig terminologi är centralt.¹²⁹

4.1 Allmänna kriterier för civilrättsligt arbetstagarförhållande

Adlercreutz definierar arbetstagarbegreppet genom att lista ett antal olika kriterier för vad som kännetecknar ett arbetstagarförhållande. Genom att studera kriterierna är det möjligt att fastslå om en person är att se som arbetstagare utifrån ett civilrättsligt perspektiv. Det gjordes tidigare åtskillnader avseende vad som räknades som civilrättsligt arbetstagarbegrepp och det mer vidsträckta socialrättsliga arbetstagarbegreppet, men det är numera, genom praxis, fastslaget att det är det civilrättsliga begrepp man använder sig av för att definiera arbetstagarbegreppet.¹³⁰ Vad som menas med arbete är omöjligt att uttömma. Det ska dock röra sig om mänsklig aktivitet och personlig insats av ekonomisk relevans.¹³¹ De arbetsrättsliga lagarna härleds genom anställningsavtal eller kollektivavtal, men är inte tillämpliga när man lämnar över arbete till annan. Individuella avtal brukar benämnas uppdragsavtal.¹³²

¹²⁸ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.90

¹²⁹ Prop. 1972:5 s.468ff

¹³⁰ Prop. 1972:5 s.468, Ds 2002:56 s.77

¹³¹ Adlercreutz, 1964, s.271f

¹³² Schmidt, 1994, s.59

4.1.1 Avtal

Adlercreutz menar att det första kriteriet för att ett arbetstagarförhållande föreligger är att förhållandet ska vara baserat på ett avtal, där arbetstagaren åtar sig arbete. Avtalets form är inte centralt, det kan vara specifikt uttryckt, antingen skriftligt eller muntligt, men det kan också vara produkten av konkludent handlande, men det ska bygga på klara viljeförklaringar och andemeningen med avtalet ska vara att ett arbetstagarförhållande föreligger.¹³³ Exempelvis är inte interner eller värnpliktiga att anse som arbetstagare då deras arbetsavtal inte bygger på fri vilja utan istället offentligrättsligt tvång.¹³⁴ En praktiktjänst som genom konkludent agerande övergår till arbetsuppgifter där det normalt utgår vederlag är att anse som ett anställning.¹³⁵

Faktiskt utfört arbete är i sig inget uteslutande bevis för att ett anställningsavtal kommit till stånd. Presumtionen för anställning baseras på omständigheter och agerande från arbetstagaren respektive arbetsgivaren. Exempel på när agerande från arbetstagaren kan tillräknas bevisvärde fastställdes i AD 1945 nr 65. I fallet sa arbetsgivaren upp sig från sin tjänst. Detta under rådande arbetsbrist på arbetsmarknaden, vilket indikerar att arbetstagaren uppfattat situationen som ett nytt anställningsavtal med nya arbetsgivaren erhållits.¹³⁶

I AD 1952 nr 18 hade arbetsgivaren på ett anvisningskort från arbetsförmedlingen markerat jakande avseende anställning i arbetssökandens närvaro. Kortet och svaret i sig var ingen acceptans och innebar inget ingånget anställningsavtal, men domstolen menade att det ändå gav arbetssökande befogat skäl att anta att han blivit anställd, vilket var tillräckligt.¹³⁷

Även konkludent handlande, oftast genom positivt stöd från arbetsgivarens sida förstärker arbetstagaren i sin tro att anställning kommit till stånd. Har agerande från arbetsgivarens sida varit sådant att det finns fog från arbetstagarens sida att tro att

¹³³ Adlercreutz, 1998, s. 27, Ds 2002:56 s. 110

¹³⁴ Adlercreutz, 1964, s.273ff, Ds 2002:56 s. 110

¹³⁵ Adlercreutz, 1998, s. 28, AD 1995 nr 132

¹³⁶ Adlercreutz, 1998, s.30

¹³⁷ Adlercreutz, 1998, s. 30

anställning kommit till stånd, åligger det arbetsgivaren, då denne borde ha insett att så är fallet, aktivt informera om att anställningsavtal inte slutits.¹³⁸

4.1.2 Frivilligt åtagande

Adlercreutz andra kriterium för att det föreligger ett arbetstagarförhållande är att någon åtagit sig att arbeta för annans räkning. Detta inkluderar situationer där någon åtagit sig ett uppdrag för annans räkning. Situationer där individer samarbetar eller någon har en egen rörelse exkluderas. Problem kan uppstå vid gränsdragningar avseende korsande regler då olika avtalstyper föreligger, exempelvis nyttjande- och arbetsavtal. I dessa fall pekar förarbetena på att väsentlighetskravet, att det som är det huvudsakliga i avtalet ska få företräde.¹³⁹ Det finns inga krav på arbetstagaren att före arbetets utförande klargöra för arbetsgivaren att det rör sig om avlönat arbete. Presumtionen avseende ideellt kontra kontraktuellt, vid konkludent agerande, är arbetets dignitet och professionalism.¹⁴⁰

Det kanske också uppstår gränsdragningsproblem avseende civilrättsliga arbetstagare som innehar ett förtroendeuppdrag. Dessa ska normalt inte anses som arbetstagare i civilrättslig mening, även om arbetsuppgifterna påminner om sedvanligt arbete inom ramen för en anställning.¹⁴¹

4.1.3 Vederlag

Tredje rekvisitet Adlercreutz tar upp är situationer där vederlag normalt ska erhållas. Han medger dock att det är problematiskt att tala i termer av normala situationer då det i unika situationer kan innebära att även naturtjänster och utbildning bör anses vara en form av vederlag. Det ligger i sakens natur i försäkringshänseende att en arbetstagare kan ha nytta av att anses som arbetstagare, även om sedvanlig ersättning inte erhålls. Det finns inget krav på att parterna ska vara överens om

¹³⁸ Adlercreutz, 1998, s. 30f, AD 1981 nr 131, NJA 1977 s. 92

¹³⁹ Adlercreutz, 1964, s.273ff, SOU 1944:59 s.57, Ds 2002:56 s.110

¹⁴⁰ Adlercreutz, 1998, s. 28, NJA 1969 s. 409, AD 1996 nr 135

¹⁴¹ Ds 2002:56 s.110

arbets- eller lönevillkoren före arbetets utförande för att arbetsavtal ska anses föreligga.¹⁴²

Vad som är skälig eller bruklig ersättning säger inte så mycket om det enskilda fallet och är därför oväsentligt. Det finns situationer då det finns ett nära band mellan privata- och arbetsrelaterade relationer.¹⁴³ Vänskap- eller släktband utesluter inte att det föreligger arbetstagarförhållande, dock utesluts rena vänskapstjänster. Ju närmre släktskap- eller vänskapsrelation som föreligger, desto större är sannolikheten för att arbetssituationen inte är vederlagsgill.¹⁴⁴

Generellt anses inte den som utför arbete för annans räkning utan vederlag som arbetstagare i civilrättslig mening. Istället ska det vara huruvida det objektivt anses vara ett principalförhållande mellan arbetsgivaren och arbetstagaren som faller avgörande, då det utåt sett spelar mindre roll för den skadelidande om arbetsförhållandet är att anse som ett principalförhållande.¹⁴⁵

Ett näraliggande rekvisit till vederlagsrekvisitet är att vederlaget och arbetet kombineras av ett förvärvssyfte. Att från ett subjektivt perspektiv kräva annan motivering än att erhålla monetär ersättning, i kombination med krav på att tjänsten är utformad som ett yrke, ställer ett allt för snävt krav på arbetstagaren och är därför inte motiverat.¹⁴⁶ Det ska vara arbete av den digniteten att om nära vänner inte finns att tillgå, vore det naturligt att anlita någon för arbetet. Således inkluderas inte allt för grundläggande och vardagliga sysslor.¹⁴⁷

4.1.4. Personlig arbetsskyldighet

Det fjärde rekvisitet syftar till personlig arbetsskyldighet, att arbetstagaren själv accepterar att utföra arbetet och inte sätter någon i sitt ställe. På detta sättet ställer sig den arbetspresterande parten sig till huvudmannens förfogande. Vid väldigt kvalificerat arbete är det möjligt att arbetstagaren själv utför de krävande sysslorna,

¹⁴² Adlercreutz, 1998, s.29f, AD 1950 nr 2

¹⁴³ Se t ex AD 1982 nr 123, AD 1983 nr 183, AD 1982 nr 105

¹⁴⁴ Adlercreutz, 1998, s. 29

¹⁴⁵ Prop. 1972:5 s.474

¹⁴⁶ Adlercreutz, 1964, s. 276ff

¹⁴⁷ Prop. 1972:5 s.474

och delegerar övrigt arbete till medhjälpare. Om det inte ställs krav på den arbetspresterande parten att personligen delta i arbetet, föreligger inget anställningsavtal.¹⁴⁸ Avseende i vilken utsträckning det ska ske personlig arbetsinsats från den anlitate arbetstagaren, eller om det är acceptabelt att delegera ut ansvaret, framhåller Adlercreutz att det åtminstone ska föreligga tillräcklig nivå av arbetsinsats för att anse att ett arbetsförhållande är för handen. Det ska på förhand förutsättas att arbetstagaren ska utföra arbetet på egen hand, men det är inget absolut krav.¹⁴⁹ Om det räcker med arbetsledning eller om personlig arbetsinsats är nödvändig definieras i begreppet mellanman och gränsdragningen sker vid hur självständig mellanmannen är att anse. Om mellanmannen anses vara självständig företagare ska han även ses som arbetsgivare åt sina medhjälpare.¹⁵⁰

Det kanske viktigaste målet under den tidigaste diskursen angående arbetstagarbegreppet var AD 1947 nr 48. Målet gällde huruvida en person som åtagit sig att utföra ett arbete skulle räknas som arbetstagar gentemot sin motpart.¹⁵¹ Det centrala i rättsfallet var att det inte skulle spela någon roll vem som åtog sig arbetet, vilken form avtalet hade eller vilken social status arbetstagaren hade, alla avtal skulle genom rättigheter och förpliktelser behandlas lika och någon personlig arbetsskyldighet fanns inte.¹⁵² Med start i NJA 1911 s.375 har HD utvecklat en praxis som har fokus på hur de faktiska arbetsrättsliga omständigheterna gestaltar sig, inte hur arbetsförhållandet avtalsmässigt reglerats.¹⁵³

Vad gäller den personliga arbetsskyldigheten avseende vad som kan anses ingå i arbetstagarens arbetsuppgifter beskriver den så kallade 29/29-principen tre krav. Uppgifterna ska utföras för en arbetsgivares räkning, ha ett naturligt samband med verksamheten samt generellt ligga inom arbetstagarens kvalifikationer.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Ds 2002:56 s.111

¹⁴⁹ Ds 2002:56 s.110

¹⁵⁰ Adlercreutz, 1964, s. 162

¹⁵¹ Adlercreutz, "Avtalsrätten i arbetsdomstolens praxis" i "Variationer på ett obligationsrättsligt tema", 1998, s. 25, AD 1947 nr 48

¹⁵² Adlercreutz, 1964, s. 61

¹⁵³ Adlercreutz, 1998, s. 26

¹⁵⁴ AD 1929:29

4.1.5 Kombination av kriterier

Som sista kriterium för att ett arbetstagarförhållande ska föreligga menar Adlercreutz att det ska finnas en kombination av diverse faktorer, och att de på något sätt ska ha ett någorlunda starkt band till varandra. Faktorer som räknas upp är den personliga arbetskyldigheten, vem som de facto utfört arbetet, hur arbetsåtagandet ser ut och om det är kombinerat med arbete åt flera, vem som har arbetsledande kontroll och funktion, vem som tillhandahåller utrustningen för arbetet samt i vilka lokaler arbetet utförs. Även övriga omständigheter som till exempel syftet med arbetet, vederlagets form avseende semester, sjuklön och pension samt eventuell facktillhörighet spelar roll.¹⁵⁵

4.1.6 Samlad bedömning

Enligt Adlercreutz man måste se dessa kriterier som en helhet. De olika variablerna kan ha olika sammansättning och betydelse och eftersom de inte är skrivna i sten finns det utrymme för att tolka in arbetstagarbegreppet på individuella situationer och se de sammanslagna kriterierna som en metod för att identifiera arbetstagarbegreppet.¹⁵⁶ Principen om att göra helhetsbedömningar för att bedöma om arbetstagarförhållande föreligger formulerades ursprungligen i NJA 1949 s. 768, och togs sedermera även upp i NJA 1982 s. 784. Domstolen menade att det ska tas hänsyn till vad som är avtalat parterna emellan, men inte bara vad som uttryckligen anges i villkoren utan även samtliga övriga omständigheter.¹⁵⁷

4.2 Likställda med arbetstagare - 6 kap 5 § SkL

Det civilrättsliga arbetstagarbegreppet exkluderar en del grupper som enligt propositionen bör ses som arbetstagare i bred objektiv mening. Detta för att arbetsförhållandet, trots avsaknad av tjänsteavtal, är av liknande art som övriga arbetstagarförhållanden med hänsyn till att den arbetande parten står under kontroll från motparten. Anledningen till detta är att det är förhållandet mellan arbetsgivaren

¹⁵⁵ Adlercreutz, 1964, s. 228ff

¹⁵⁶ Adlercreutz, 1964, s. 287f

¹⁵⁷ NJA 1949 s. 768, NJA 1982 s.784

och tredje part som är centralt avseende principalansvaret. Det rör sig om personer som utför arbetsuppgifter inom militärtjänst, under utbildning vid skola eller vård inom anstalt som till sin art liknar sådant som vanligen utföres av arbetstagare samt övriga som utför arbete som liknar vanliga arbetsförhållanden.¹⁵⁸

4.2.1 Funktionärer

Ett gränsfall är när en förening vid till exempel ett idrottsevenemang använder sig av funktionärer som orsakar tredje man skada och huruvida funktionären är att anse som arbetstagare. Skadeståndskommittén poängterar att det ska gå att hävda principalförhållande i dessa fall, men att fallens karaktär är av så pass olika art att det är omöjligt att uttala sig generellt. Invändningar som görs mot denna möjlighet är att det är fråga om en fritidssysselsättning och att organisationen oftast är av sådan lös art att det är svårt att motivera möjligheten till principalförhållande. Om det istället rör sig om en specifik tillställning, i syfte att stärka föreningens finanser, och att det utförs under någorlunda organiserade former, ligger det i allmänhetens intresse att de ideellt arbetande funktionärerna är att se som arbetstagare. En temporärt och löst sammansatt tävling eller lek, där deltagarna till stor del är medlemmar av samma förening under improviserade former, uppfyller inte tillräcklig nivå för att föreningen ska åta sig ansvar för de medverkandes vållande.¹⁵⁹

4.2.2 Mellanman

Ytterligare ett fall som där det kan uppstå gränsdragningsproblem är fall med så kallad mellanman. Medhjälpare är i regel att anse som arbetstagare. Det handlar om ett trepartsförhållande där parterna kallas huvudman, mellanman och arbetstagare. Dessa fall kännetecknas generellt av att en mellanman tagit på sig att utföra arbete för huvudmannen och utför arbetet med hjälp av en arbetstagare som anlitas av

¹⁵⁸ Prop. 1972:5 s.468

¹⁵⁹ Prop. 1972:5 s. 474f

mellanmannen. Om mellanmannen är anställd hos huvudmannen presumeras det att hans medhjälpare också är att anse som arbetstagare hos huvudmannen.¹⁶⁰

Svårigheten som uppstår är om arbetstagaren är att anse som anställd av huvudmannen, som är den person för vars räkning arbetet utförs, eller mellanmannen, som gentemot huvudmannen ådragit sig att utföra arbetet. Normalt kan man fråga sig vem arbetstagaren ingått tjänsteavtal med, men det faktum att arbetstagaren inte haft direktkontakt med huvudmannen utesluter inte att han är medkontrahent då det kan röra sig om fullmaktsförhållande eller att mellanmannen på något sätt agerat som representant för arbetstagaren gentemot huvudmannen. Är mellanmannen i förhållande till huvudmannen att anse som självständig företagare har man i praxis ansett arbetstagaren som anställd av mellanmannen.¹⁶¹ I NJA 1911 s. 375 behandlades frågan om skogsavverkning på ackord, där arbetstagare för mellanmans räkning anställdes i senare led utan huvudmans kännedom, och huruvida den skadade arbetstagaren genom att ha anställdes av mellanmannen kunde anses ha tjänsteavtal med huvudmannen. Domstolen menade att det låg i avtalet och arbetsformens natur, när huvudmannen inte reglerat förutsättningarna för arbete på ackord, borde insett att det fanns möjlighet för ytterligare anställda längre ner i kedjan som han var tvungen att ansvara för. Räckvidden av avgörandet är svår att fastställa, då det uppenbart är en tolkning av avtalets underförstådda dimension avseende möjligheten för ackordstagarens möjlighet att anställa andra.¹⁶²

4.2.3 Uthyrd arbetskraft

I fall där en arbetstagare hyrts ut till ett annat företag, och i samband med detta orsakar skada, är huvudregeln att den som haft det arbetsledande ansvaret och i praktiken kunnat övervaka arbetet också blir skadeståndsansvarigt. Detta under förutsättningar att den uthyrda personen blivit en del av det inlånande företagets arbetslag och utåt likställs med de övriga arbetarna. Om det finns omständigheter

¹⁶⁰ Schmidt, 1994, s.73

¹⁶¹ SOU 1975:1 s.728, Adlercreutz, 1964, s. 162, NJA 1942 s.122, AD 1929 nr 260

¹⁶² Adlercreutz, 1964, s.169ff, NJA 1911 s.375

som talar för att arbetaren inte är mer fast ansluten till någon av företaget, utan arbetar för bådads räkning, kan företagen solidariskt åläggas ansvar.¹⁶³

Rättsläget är oklart eftersom HD i NJA 1979 s. 773 dömt mot huvudregeln och ansett att det uthyrande företaget är att ses som principal. Fallet rörde ett rörledningsarbete på en villa, där villaägaren anlitat en installatör som i sin tur anlidade en grävmaskin med förare från ett annat bolag. HD menade att arbetsgivaransvaret inte övergått från grävmaskinistens bolag till bolaget som initialt anlitats av villaägaren.

Anledningarna till detta var att grävmaskinistens bolag var yrkesmässiga uthyrare av grävmaskiner med förare och att förpliktelsen varit av kortvarig natur. Uppgiften att manövrera grävmaskinen hade getts till en oerfaren person som inte hade de rätta kvalifikationerna och genom detta hade det uthyrande bolaget brutit i sina förpliktelser. Bolagen dömdes att solidariskt ersätta villaägaren.¹⁶⁴

I NJA 1992 s. 21 orsakade den inhyrde svetsaren skador på en stenkrossanläggning. Underinstanserna menade att svetsaren inte blivit tillräckligt inkorporerad i det inhyrande företagens arbetsgrupp för att det arbetsledande ansvaret skulle ansetts övergått, trots att de rent faktiskt ledde arbetet. HD kom till samma slutsats avseende domslutet, men menade istället i domskälen att vid kontraktstillfället var det uthyrande bolaget införstådda i vilken typ av kontraktsevenliga arbetsuppgifter svetsaren skulle utföra. När skada sen orsakades genom just dessa arbetsuppgifter var det uthyrande företaget att anses som principal, och därmed skadeståndsskyldigt.¹⁶⁵

När en elev hos ett företag får praktisk yrkesorienterande utbildning bär företaget principalansvaret. Farhågorna avseende företags ovilja att acceptera elever under dessa förutsättningar inskränks genom möjligheten för skolan att med företagen teckna avtal där skolan står de eventuella ekonomiska skadorna eleven orsakar.¹⁶⁶

¹⁶³ Prop. 1972:5 s. 479

¹⁶⁴ NJA 1979 s. 773

¹⁶⁵ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.91, NJA 1992 s.21

¹⁶⁶ Prop 1972:5 s.479

4.2.4 Modern mellanman och uthyrare av arbetskraft

Mellanman är en gammal företeelse och möjligtvis ett föråldrat koncept. Istället finns idag en annan syn på och möjlighet till förmedling av arbetskraft. Avseende vinstdrivande arbetskraftsuthyrning så var detta kriminaliserat fram till 1992. Privat arbetsförmedling reglerades genom stiftandet av lag om privat arbetsförmedling (1991:746), som senare reviderades i lag (1993:440). Lag om privat arbetsförmedling tillät arbetskraftsuthyrning med begränsningarna att uthyrning bara var tillåtet under en sammanhängande period av maximalt fyra månader, det fanns krav på tillfälligt behov av extra personal hos inhyrande företag samt bemanningsföretagens gavs möjligheter att ingå anställningsavtal med sina anställda. Dessa begränsningar togs bort när lagen reviderades till lag (1993:440), vilket gjorde att bemanningsföretag inte får ta emot ersättning från arbetstagare, får inte hindra arbetstagare att ta anställning på det inhyrande företaget men inte heller inom en period av sex månader hyra ut en tidigare anställd arbetstagare till det specifika företaget.¹⁶⁷

Lag (2012:854) om uthyrning av arbetstagare stiftades med anledning av att Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/104/EG den 19 November 2008 antogs. Direktivet, det så kallade bemanningsdirektivet, syftar till att skydda bemanningspersonal genom att erkänna bemanningsföretag som arbetsgivare. Genom denna lag tillgodoses arbetstagares rättigheter genom att de ska erhålla samma villkor som om de vore anställda direkt under arbetsgivaren och skapa en mer flexibel arbetsmarknad.¹⁶⁸ Även om syftet primärt var icke-diskriminering sträcker sig rättigheterna för den uthyrda personalen till att erhålla information om lediga tjänster på företaget och fungerar även som ett allmänt skydd för personalens hälsa och säkerhet. Syftet med direktivet var även att undanröja arbetsinskränkande regleringar på arbetsmarknaden.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Prop. 1992/93:218 s.10f

¹⁶⁸ Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/104/EG, art 2.

¹⁶⁹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/104/EG, art 4 p.1.

4.2.5 Beroende uppdragstagare

Principalansvaret är inte tillämpligt om en skadevållande uppdragstagare intar en helt självständig och oberoende ställning gentemot sin uppdragsgivare.

Arbetsgivaren är då inte ansvarig för skador vållade av uppdragstagaren. I praktiken har ofta entreprenörer och småföretagare egna ansvarsförsäkringar som täcker skadeståndet, vilket för med sig att det spelar mindre roll om de täcks av uppdragsgivarens försäkring. Undantag från detta är de som utför arbete som ”beroende uppdragstagare”. I enlighet med SkL 6 kap 5 § ska dessa, om de utför arbete under omständigheter som normalt förekommer i anställningsförhållande, också ses som arbetstagare.¹⁷⁰

I förarbetena till MBL i SOU 1975:1 uttryckte kommittén att det finns särskilda omständigheter som talar för att en part är att betrakta som uppdragstagare. Detta gäller om arbetet går att överlåta, den arbetspresterande parten delegerar arbetet, det handlar om ett begränsat arbetsåtagande, avtalet är av tillfällig natur eller om varken avtalet eller arbetsförhållanden hindrar den arbetspresterande parten att samtidigt utföra arbete åt annan. Den arbetspresterande parten har även att stå sina egna kostnader, arbeta med egna maskiner och själv reglera sin arbetstid. Vidare är den arbetspresterande parten beroende av verksamhetens ekonomiska resultat, ekonomiskt och socialt jämställd med andra företagare inom branschen och har för arbetet tillstånd eller särskild auktorisation från myndighet.¹⁷¹

Till ovan nämnda punkter tillkommer en helhetsbedömning. En särskild omständighet som tillmäts betydelse är om arbetspresterande part tidigare varit anställd hos motparten. I AD 1995 nr 26 menade domstolen att en helhetsbedömning för att avgöra om någon är att anse som arbetstagare eller uppdragstagare ska göras. Särskilt lyftes fram de faktiska omständigheterna kring det utförda arbetet, inte hur avtalet parterna emellan såg ut. Den arbetspresterande parten använde sig av arbetstagarens kontor, material och arbetsredskap, arbetade 40 timmars arbetsvecka och arbetsförhållandena skilde sig inte nämnvärt åt från de övriga anställda. Trots att den arbetspresterande parten bildat bolag och själv

¹⁷⁰ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.92

¹⁷¹ SOU 1975:1 s.722f

hanterade skatter och avgifter och hade ett uppdragsförhållande med bolaget, ansåg domstolen att ett anställningsförhållande förelåg.¹⁷²

RR uttalade i RÅ 2001 ref. 50 att angående arbetsledning är möjligheten för arbetsgivaren att ge instruktioner, anvisa arbetsuppgifter och utöva kontroll starka indikatorer på att arbetsförhållande föreligger.¹⁷³ Ytterligare omständigheter som pekar mot att arbetstagarförhållande föreligger är, menade domstolen i AD 2013 nr 32, arbetsförhållandets varaktighet, sysselsättningsgrad och ersättningens form. De faktiska förhållandena arbetet utfördes under spelar även här roll.¹⁷⁴ Vidare avseende tidsaspekten uttalade sig domstolen i AD 2008 nr 92 att 6 månader inte är tillräcklig tid för att det skulle indikera att ett anställningsavtal föreligger.¹⁷⁵ Samtidigt i AD 1994 nr 66, som visserligen är ett lite äldre rättsfall, lade domstolen inte samma vikt vid anställningens längd, som i detta fallet var 10 år, utan menade att anställningens fria natur avseende förläggning av arbetstiden spelade central och större roll än uppdragets längd och fann att uppdragsförhållande förelåg.¹⁷⁶

Uppdragstagare som normalt och formellt ofta intar en självständig ställning, men i praktiken står i stark ekonomisk beroendeställning till sina arbetsgivare, är att räkna som arbetstagare. Även om uppdragstagaren på grund av sin självständighet inte är berättigad till betald semester betyder det inte per automatik att han inte faller inom principalansvarets ramar.¹⁷⁷

En annan typ av gruppering som faller under begreppet självständiga arbetare är när ett arbetslag väljer att organisera sig utan att vara ett bolag i formell mening eller lyda under en särskild arbetsledning. Då finns möjligheten att arbetslaget solidariskt får ansvara för den enskildes skadevållande, förutsatt att arbetet är av den art att det normalt anförtros anställda och i övrigt liknar en arbetstagar.¹⁷⁸

Den mest grundläggande omständigheten som talar för att det rör sig om ett arbetstagarförhållande är om den arbetspresterande parten har lydnadsplikt och står under arbetsgivarens ledning och kontroll. Hierarkiskt organiserade företag med en

¹⁷² SOU 1975:1 s.723, AD 1995 nr 26

¹⁷³ RÅ 2001 ref. 50

¹⁷⁴ AD 2013 nr 32

¹⁷⁵ AD 2008 nr 92

¹⁷⁶ AD 1994 nr 66

¹⁷⁷ Prop. 1972:5 s. 473

¹⁷⁸ Prop. 1972:5 s. 475

strikt policy kring lydnad är idag mindre typiska och bolag med större möjlighet till frihet blir istället allt vanligare. Lagstiftningens tankemodell bygger på att anställningsförhållandet jämförs med vad som anses vara ett typiskt arbetstagar- eller uppdragsförhållande. Då variationen på denna modell skiftar mellan olika arbetsplatser och uppdrag, förändras också arbetsmarknadens behov och därmed ställs krav på domstolarnas praxis beträffande flexibilitet och anpassning.¹⁷⁹

I motiven till LAS och MBL uttrycks det att i fall som efter en helhetsbedömning är tveksamma ska utvecklingen gå mot en vidsträckt tillämpning av arbetstagarbegreppet och avgörandet ska utfalla till förmån för anställningsförhållandet. Liknande uttalande gjordes av HD i NJA 1996 s.311, där domstolen menade att det framträtt en princip under de senaste decennierna som pekar mot att det i tveksamma fall arbetstagarförhållande ska anses föreligga.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Ds 2002:56 s. 130f

¹⁸⁰ Ds 2002:56 s.119, NJA 1996 s.311

5 Jämkning

5.1 Centrala begrepp

5.1.1 Ansvarsförsäkring

En ansvarsförsäkring är en försäkring som brukar ingå i hemförsäkringar och är ett i praktiken nödvändigt komplement för att skadeståndsrätten ska fungera tillfredsställande. Ansvarsförsäkringens syfte är att försäkra mot risken att bli skadeståndsskyldig när man genom vårdslöshet skadar annan person eller annans egendom. I dessa fall täcker ansvarsförsäkring större delen av skadeståndet och försäkringsbolaget står kostnaden. Försäkringen tecknas av den som kan bli skadeståndsskyldig och fungerar primärt som dennes skydd. Det ger också den skadelidande möjlighet att få ut ersättning om skadevällaren saknar tillgångar.¹⁸¹

5.1.2 Självförsäkrare

Självförsäkrare är någon som har så pass stor verksamhet att de själva inte anser att försäkring behövs. Istället kalkyleras ofta skadekostnader in i verksamhetens budget eller avsätts till en särskild fond syftad till att användas vid ersättningskrav. Exempel på verksamheter som är självförsäkrare än staten, kommuner eller större företag.¹⁸²

5.1.3 Regressöverenskommelse

Den första regressöverenskommelsen skrevs 1949 och syftade till att harmoniera utövandet av regressrätt mellan försäkringsbolag, och på så sätt minska kostnaderna processerna medförde. Beloppsgränsen har höjts genom åren och är för närvarande ett prisbasbelopp, vilket anses vara en rimlig nivå för att eliminera flertalet mindre skadeståndskrav mellan försäkringsbolag. Regressrätt får endast utövas mot privatpersoner vid uppsåt och grov vårdslöshet, eller om skadan omkommit i samband med förvärsarbete. Det har funnits en diskrepans mellan oinskränkt principalansvar vid skadestånd, oavsett dess uppkomst, och lagstiftarens

¹⁸¹ Bengtsson, Försäkringsrätt – några huvudlinjer, 2012, s.14 + 73, Hellner & Radetzki, 2010, s. 185

¹⁸² Prop. 1972:5 s 534, Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.139, Bengtsson, 2012, s.22

vilja att skador som arbetsgivare varit vållande till vid förvärvsarbete slutgiltigt ska hamna hos försäkringsbolaget.¹⁸³

5.2 Allmänt om jämkning

Den som orsakar skada ska i enlighet med huvudregeln i SkL ersätta hela skadan. Det finns vissa undantag när skadeståndet istället bestäms genom antingen skälighetsbedömning, till exempel vid abnormhandling vid 4 kap 1 § SkL, eller jämkas på särskilda grunder, till exempel i 6 kap 1–2 §§ SkL. Bestämmelsen i 3 kap 6 § SkL syftar till att jämka skadestånd där sakskada inträffat. Bakgrunden till första stycket i 3 kap 6 § SkL var att en allmän syn beträffande skadeståndsrättens framtid innebar att saksador huvudsakligen skulle ersättas genom frivillig försäkring på den skadelidandes sida, genom en allmän begränsning av försäkringsgivarens regressrätt. Avseende jämkning av skadeståndet betonar skadeståndskommittén att det ska finnas väldigt begränsade möjligheter för detta. Det primära syftet bör vara att det istället ska finnas möjlighet för den skadelidande att vända sig till arbetsgivarens försäkringsbolag och därigenom utkräva full ersättning.¹⁸⁴

Den enda inskränkningen i rätten till jämkning i 3 § 6 § SkL är att vid omfattande saksador ska ersättningskravet stanna på den försäkringsgivare som försäkrat skadan, även om summan överstiger den försäkrade. Visserligen ska det finnas möjlighet till full regressrätt gentemot en ansvarsförsäkring eller mot någon som inte försäkrat sig alls, men försäkringsbolaget ska inte ha rätt till återkrav, oavsett vad försäkringsavtalet föreskriver. Det har även ansetts rimligt att ha samma försäkringsregler gentemot en självförsäkrare, som oftast inte försäkras sig då deras verksamheter är så omfattande och ekonomiska möjligheter att ersätta skadan inte kan anses som oskäligt betungande. Detta eftersom det förutsätts att självförsäkraren på detta sätt haft det bästa försäkringsskyddet och det kan likställas med en väldigt hög premie.¹⁸⁵

Samma sak gäller parter som har försummat att försäkrat sig på normalt sätt. Då det är naturligt och förutsätts av gemene man att de flesta håller sig med normal

¹⁸³ Prop. 1972:5 s.491ff, Ullman, Regressöverenskommelsen, s.10ff

¹⁸⁴ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.138f

¹⁸⁵ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.139, Prop. 1972:5 s.534

försäkring får personen i dessa fall skylla sig själv. Denna sortens försummelse har krav på sig att vara väldigt klar och skilja sig åt från branschnormen avseende försäkringshållning för att anses tillämplig.¹⁸⁶

Paragrafens syfte är att förlusten primärt ska delas mellan försäkringsbolagen. Jämkning är möjlig utifrån försäkringar hos båda parter, men graden av vållande hos arbetstagaren ska inte spela roll. Regeln kan inte åberopas om den ansvarige själv gjort sig skyldig till försummelse, utan kan bara åberopas för annans vållande. Därför ska nivån av försummelse inte inverka på bedömningen.¹⁸⁷ Eftersom det vid jämkning blir den skadelidande som får stå kostnaden för det nedsatta skadeståndet ska även den partens ekonomiska förutsättningar tas med i beräkningarna. Anses skadeståndsbeloppet trots jämkning ändå som skäligt kan jämkningsreglerna användas tillsammans.¹⁸⁸

5.3 Tillämpning av jämkning enligt 3 kap. 6 § 1 st. SkL

Vid tillämpning av regeln skiljer man på de olika kategorierna skadeståndsskyldiga. Bengtsson & Strömbäck använder sig av ett lösningsschema för att lättare överblicka de olika scenarierna där parter kan bli skadeståndsskyldiga och hur regelverket då ska tolkas.

5.3.1 Regresskrav som framställs av försäkringsbolag med full regressrätt

5.3.1.1 Då ansvarsförsäkring finns hos den ansvarige arbetsgivaren

Då skadevållaren har ansvarsförsäkring som omfattar skadan bör jämkning inte ske av summan som omfattas av försäkringen, såvida försäkringsbeloppet inte är lägre än vad som är normen inom den aktuella företagsbranschen. Skulle beloppet vara högre än normen, jämkas det med inskränkningen att försäkringsbolagens regressöverenskommelse maximalt tillåter ett basbelopp.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.139

¹⁸⁷ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.140, Prop. 1972:5 s.534

¹⁸⁸ Prop. 1972: 5 s. 536

¹⁸⁹ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.141, se Regressöverenskommelse

5.3.1.2 Den ansvarige är självförsäkrad

När en verksamhet är självförsäkrad betyder det att den anser sig kunna täcka även stora skadeståndskrav och har därför inte ansett sig vara i behov av ansvarsförsäkring. Därför bör inte jämkning ske om ansvaret skulle ha täckts av en traditionell försäkring om sådan funnits att tillgå. Summan som täcks genom regresskrav är upp till den nivå som anses rimlig vid en normal ansvarsförsäkring avseende normen i branschen, vilket visserligen kan vara svår att fastslå.¹⁹⁰

5.3.1.3 Skadeståndet faller utanför den befintliga ansvarsförsäkringen

Om skadeståndet faller utanför ansvarsförsäkringen på grund av en undantagsbestämmelse, och den skadevållande inte har haft anledning att tro att skadan skulle uppkomma, bör man jämkna skadeståndskravet enligt 3 kap 6 § SkL, oavsett om skadevållaren har haft ansvarsförsäkring eller inte. Kravet ska helt stanna på det försäkringsbolag där sakförsäkringen tecknats. Om ansvarsförsäkringen företaget tecknat är av för verksamhetens art normal, men skadan vida överstiger vad som rimligen kunde förväntas, ska jämkning även här kunna beviljas. Vid skälighetsbedömning görs ingen automatisk jämkning om skadeståndet anses särskilts betungande. Det finns dock fall där det tas hänsyn till anledningar till varför principalen inte förnyat försäkringen eller den inte uppfyller branschpraxis, till exempel om det internt har skett missförstånd eller på grund av andra olyckliga omständigheter. Det är dock bara i sällsynta fall undermåligt försäkringsskydd anses legitimt och ändå bör leda till jämkning.¹⁹¹

5.3.1.4 Försumlig arbetsgivare utan försäkring

I detta fall faller skadan under sådan ansvarsförsäkring som normalt borde hållas av en arbetsgivare, men försäkring saknas på grund av försummelse. Det är möjligt att regresskravet når nivån där ansvarsförsäkringen skulle ha blivit aktiverad, men det är också möjligt att beloppet blir lägre än så. Den försumliga arbetsgivaren kommer

¹⁹⁰ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.141, Prop. 1972:5 s. 537

¹⁹¹ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.141, Prop. 1972:5 s.533f

antagligen behandlas mildare än självförsäkraren, med inskränkningen att företagets ekonomiska situation spelar roll. En arbetsgivare utan försäkring ska inte premieras för detta, oavsett anledning, och bara i undantagsfall kan avsaknad av giltigt försäkringsskydd anses acceptabelt.¹⁹²

5.3.1.5 Arbetsgivare utan försäkring

Är arbetsgivaren inte försumlig utan har valt att inte försäkra sig, är självförsäkrare eller inte bort försäkra sig, faller ersättningskravet helt bort. Möjligheten till jämkning ska utgå från inte bara vilken möjlighet företaget haft att försäkra sig utan i vilken grad det är av vikt att de är försäkrade. Mindre företag med små skaderisker kontra större företag med flertalet anställda.

Vid teckning av försäkring erbjuds en möjlighet att försäkra samtliga rimliga eventuella skadeståndsanspråk som kan riktas mot företaget eller individen, och i en sådan situation kommer företaget antagligen inte att minimera sin försäkring med hänsyn till eventuell jämkning vid skada. Istället är det så att någon som systematiskt avfärdar försäkringar som begrepp, ofta av ekonomiska skäl, inte ska bli premierad för detta när skada uppstår. Istället borde risken att bli skadeståndsskyldig mana näringsidkare att ansvara för sina ägodelar och personal.¹⁹³

5.3.2 Skadestånd framställs av självförsäkrare

Denne behandlas på samma sätt som försäkringsbolaget ovan, förutsatt att det har funnits möjlighet att teckna försäkring mot skadan. Om inte detta har varit möjligt utgår antagligen fullt skadestånd då det både saknas försäkring och möjlighet att skaffa sådan från den skadelidandes sida. Vid jämkning ska den skadedrabbade i detta fall behandlas som om det optimala försäkringsskyddet har tecknats. Fanns inte denna möjlighet till försäkringsskydd ligger det på självförsäkraren att bevisa att så var fallet.¹⁹⁴

¹⁹² Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.141, Prop. 1972:5 s.228

¹⁹³ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.141, Prop. 1972:5 s.227f

¹⁹⁴ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.142, Prop. 1972:5 s.538

5.3.3 Skadestånd framställs av försumlig skadelidande

Även i detta fall ska ersättningskravet behandlas på samma sätt som försäkringsbolagens regresskrav ovan. Det ska i fall då det saknas sakskadeförsäkring endast i undantagsfall anses som en självständig jämkningsanledning, då detta i allmänhet förutsetts att objekt är försäkrade. När detta inte är fallet, ska konsekvenserna av skadan drabba sakägaren.¹⁹⁵

5.3.4 Skadestånd framställs av annan oförsäkrad skadelidande

Vad gäller oförsäkrad part, där det varken kunde förväntas av honom, där han varken varit försumlig eller självförsäkrare, kommer jämkning inte medges. I detta fall är 3 kap 6 § 1 st SkL inte tillämplig och fullt skadestånd döms ut.¹⁹⁶

5.4 Kriterier för jämkning enligt 6 kap. 1 § 2 st SkL och passiv identifikation

En möjlighet till inskränkning i den skadelidandes rätt till skadestånd genom denna paragraf, är när den skadelidande har medverkat till sin skada. Då görs en skälighetsbedömning på respektive sida för att avgöra till vilken grad parterna varit delaktiga i den skadevällande händelsen. Denna regel går att använda när skadeståndsansvaret är grundat på eget vållande, genom principalansvar samt även då det genom speciallagstiftning råder strikt ansvar. Regeln är att betrakta som en allmän skadeståndsrättslig princip. Regeln ska tolkas med samma grundtanke som när en skadevällare blir ersättningskyldig för skadan han har vållat annan och då får sin ersättning nedsatt i samma utsträckning. Avseende sakskada jämkas samtliga fall där skadelidande har varit medvällande. Utsträckning av jämkning är beroende av skadans typ och nivå av rättsstridighet.¹⁹⁷

En variant av jämkning för medvällande är vid så kallad passiv identifikation. Exempel på hur detta kan manifesteras är när arbetsgivare anförtror arbetstagare arbetsuppgifter. Under processen uppstår en sakskada på arbetsgivarens

¹⁹⁵ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.142, Prop. 1972:5 s.538

¹⁹⁶ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.142

¹⁹⁷ Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.392ff

inventarier, vållad av tredje man, men där arbetstagaren är medvållande. Detta utläses ur lagtexten som talar om medvållande "på" den skadelidandes sida, inte "av den skadelidande". När detta sker erhåller arbetsgivaren ett jämkat skadestånd då han själv har varit medvållande i processen genom att ha delegerat ansvaret för uppgiftens utförande. Passiv identifikation syftar till att skadeståndet jämkas till följd av medvållande av annan person än den skadelidande, men att den skadelidande identifieras med ena skadevållaren – alltså som om han själv har varit medvållande – och ansvaret delas i praktiken upp. Passiv identifikation sträcker sig lika långt som principalansvaret, och i unika fall ännu längre. Detta innebär att principalen får finna sig i jämkning av skadestånd som tredje man har orsakat företaget när en arbetstagare till principalen varit medvållande.¹⁹⁸

Om det istället rör sig om interna angelägenheter, där skadan har uppstått utan inverkan av utomstående tredje man, är det istället att ses som principalansvar och motsatsförhållande till passiv identifikation och regeln är därmed inte tillämplig.¹⁹⁹

Syftet är inte att den skadelidande ska få lägre ersättning än vad han har rätt till. Syftet är istället att på ett skäligt sätt skilja situationer där arbetstagaren faller under principalansvaret i förhållande till situationer där det råder passiv identifikation. Detta i syfte att på ett skäligt sätt utröna vilken part som har varit mest delaktig, och därmed tvingas stå risken, och i senare led genom regressrätt undvika situationer där ena parten genom solidariskt ansvar, då motparten eventuellt är insolvent, tvingas stå hela kostnaden.²⁰⁰

¹⁹⁸ Hellner & Radetzki, 2010, s.230, Bengtsson & Strömbäck, 2014, s.587

¹⁹⁹ Hellner & Radetzki, 2010, s.230f, NJA 2006 s.136

²⁰⁰ Adlercreutz Axel, Några synpunkter på s.k. passiv identifikation i skadeståndsrätten, Festskrift till Karl Olivecrona, s. 29ff

6 Sammanfattning och analys

6.1 Skadeståndet

Skadeståndsrätten vilar till stor del på en culpabedömning. Denna culpabedömning är i mångt och mycket lik den som görs inom straffrätten. Det finns en objektiv del och en subjektiv del. Den objektiva delen beskriver oaktsamheten i handlingen i sig. Den subjektiva delen behandlar skadevållarens insikt och avsikt avseende handlingen. När analys görs av handlingens olika delar görs jämförelsen med de hypotetiska handlingarna av en normalt aktsam person. Syftet är inte att jämföra med hur det idealiskt skulle hanterats i syfte att undvika skada, utan vad som är rimligt att förvänta sig.

Vid undersökning av den objektiva delen av skadehandlingen är det centrala om handlingen kan anses vara oaktsam. För att denna koppling ska göras krävs ett samband mellan handling och orsakad skada, det ska föreligga adekvat kausalitet. Även om bedömning av gärningsculpa görs utifrån branschpraxis, sedvänjor eller genom fri culpabedömning, framstår risken som avgörande. Riskbedömningsformeln som den amerikanska domaren Learned Hand skapade, och som utvecklades av Hellner, fokuserade på hur stor risken för skada för ett givet handlingsätt var. Vidare konstaterades hur stor kostnad skadan orsakat, vad en rimlig summa för att undvika skadan torde varit samt skadevållarens insikt om detta.

För att avgöra aktsamheten finns det enligt både Dahlman och Hellner, beroende av situationen, olika aktsamhetsnormer i samhället. Dessa är att se som sociala koder, en standard så allmänt vedertagen av samhället i stort att det inte finns krav på att normen finns nedskriven i lagar eller praxis. Samtidigt görs det av domstolarna en avvägning mellan dessa samhällseliga normer för att avgöra om en handling ska anses vara culpös.

De subjektiva förutsättningarna inom skadeståndsrätten fokuserar på skadevållarens insikt och avsikt med sin handling. Även inom den kontext där handlingen har utförts, vilken roll skadevållaren har spelat i detta scenario och de personliga förutsättningarna individen har haft, spelar roll.

6.2 Principalansvaret

Kärnan i principalansvaret handlar om att den vållande arbetstagaren skyddas från skadeståndsansvar genom att flytta över ansvaret till arbetsgivaren. Detta har länge varit ordningen i svensk rätt. I vilket utsträckning detta ska ske har dock varit föremål för diskussion.

Att leda och fördela arbetet, och på så sätt kontrollera arbetet, får anses vara en av de starkaste indikatorerna för att den parten är att se som arbetsgivare.

Arbetsgivaren anställer personal och ansvarar för att arbetsuppgifter utförs av personal med för uppgiften adekvat kompetens. Förutsatt att arbetstagaren inte har vållat skada uppsåtligen eller genom brott går det att hävda att ur ett moraliskt perspektiv ska arbetsgivaren stå kostnaden för skadorna.

Ur ett rättsekonomiskt perspektiv finns det större praktiska möjligheter för ett företag att skydda sig mot skadestånd. Detta genom att ansvarsförsäkringar kan tecknas, med specifika premier som täcker just de för branschen och för företaget mest uppenbara risker. Kostnaden som premien innebär kan också bakas in i företagets utgifter på ett fördelaktigt sätt och ersättningskravet flyttas från den skadelidande till ett försäkringskollektiv. Om denna möjlighet inte hade funnits, som den till viss del inte gjorde före 1972, så hade det inneburit en stor risk för arbetstagare att efter vållande av skada krävas på en summa som vida överstiger hans möjlighet att ersätta. Detta gynnar inte heller tredje man. Ur tredje mans perspektiv är ansvarsförsäkringar hos principalen att föredra, detta innebär en avsevärd förbättring av prognosen för att få sin skada ersatt.

Den sociala dimensionen av principalansvaret innebär att arbetstagaren kan känna sig tryggare i sin roll på arbetsplatsen. Detta genererar både bättre utfört arbete och en generell trygg mental status. Motsatsvis går det att argumentera för att om systemet missbrukas, fram till gränsen för abnormhandling, undermineras syftet med lagen och arbetsgivaren får stå en orimlig kostnad. Att detta skulle vara fallet i någon större utsträckning är dock inte troligt och den sociala stigmatiseringen i kombination med avsked gör nog att de flesta arbetstagare avstår från denna typ av handlingar.

Flertalet remissinstanser som uttalade sig angående proposition 1972:5 menade att det skulle vara en mycket mer restriktiv tolkning avseende vilka handlingar som borde aktivera principalansvaret. Exempel på tillfällena där flertalet remissinstanser

ansåg principalansvaret för vidsträckt var när den anlidade arbetskraften var av tillfälligt slag, där händelser visserligen gick att förutse men dess ovanliga och abnorma karaktär var för stark samt vid tillfällena då arbetstagare i trafik färdas till och från arbetsplatsen.²⁰¹ Dessa abnorma handlingar är undantagna principalansvaret. Anledningen är att de anses vara så främmande för verksamheten att principalen inte rimligtvis kan kalkylera med eller ta ansvar för dem.

Exempel på handlingar som faller under 4 kap 1 § SkL är uppsåtliga och brottsliga handlingar. Brottsliga handlingar undantas inte automatiskt från principalansvaret, istället måste en helhetsbild målas upp där det läggs vikt vid hur situationen har uppstått och hur den har uppfattats för den skadelidande. Möjligheten att ålägga arbetstagaren skadeståndsansvar är starkt begränsad, det ska föreligga synnerliga skäl och ska bara förekomma i undantagsfall.

Det ska inte gå att ta med sig konflikter härledda ur privata förhållande, för att låta dem eskalera på arbetsplatsen och i tjänsten, för att i senare led häva principalansvar och undvika skadeståndsansvar. Må vara att arbetsgivaren, och försäkringsbolaget i dess ställe, kan kräva ersättning genom regressrätt, men även denna rätten är kraftigt inskränkt. Tidigare fanns möjligheten för arbetsgivaren att genom regressrätt mot arbetstagaren återfå delar av skadeståndet, denna möjlighet är numera starkt inskränkt genom SkL 4 kap. 1§.²⁰²

6.3 Arbetstagarbegreppet

Arbetstagarbegreppet är komplext och har vuxit fram genom praxis över tid. Adlercreutz publicerade i sin bok 1964 en lista över särskilda variabler som fungerar som starka indikatorer för att den arbetspresterande parten är att se som arbetstagare. Det är dock ingen slutgiltig eller uttömmande lista, den fordrar en helhetsbedömning över det individuella fallet. Samtidigt menar jag att kärnkriterierna för, intrycket hos gemene man eller det som i folkmun konstituerar arbetstagare över tid blivit inpräntat hos befolkningen. Det finns möjligtvis utrymme för lagstiftningen som rör begreppets periferi och gränsdragningar, men inte dess kärna. Det är dock

²⁰¹ Prop. 1972:5 s.480

²⁰² Hellner & Radetzki, 2010, s.155

skillnad på arbetstagarbegreppet i en arbetsrättslig kontra skadeståndsrättslig mening. Primärt rör skillnaderna att medhjälpare är att anse som arbetstagare i skadeståndsrättslig mening.

Det finns krav på att den skadevållande handlingen ska ha utförts genom fel och försummelse av en arbetstagare i tjänsten. För att arbetet ska ha utförts i tjänsten ska det ha funnits ett funktionellt samband mellan den skadevållande handlingen och arbetstagarens arbetsuppgifter. Denna krets har genom 6 kap 5 § 3 p, där lagtexten säger att den som utför arbete för annan under omständigheter som liknar dem som förekommer i anställningsförhållande, utvidgats till att röra personer som allmänt och generellt kanske inte har ses som arbetstagare i traditionell mening. Nackdelen med denna utvidgade krets är att den numera även inkluderar situationer och privatpersoner som arbetar ideellt och dels inte ser förhållandet som ett anställningsförhållande och dels kanske inte har större medel att ersätta skador, vilket förtar den ekonomiska aspektens syfte.

6.4 Jämkning

I enlighet med 3 kap. 6 § 1 st. SkL finns det vid saksador en möjlighet för arbetsgivaren att få ersättningskravet reducerat genom jämkning. Jämkningen sker med beaktande av arbetsgivaren och den skadelidandes försäkringsskydd i form av ansvarsförsäkring. Om det finns ansvarsförsäkring som täcker hela ersättningskravet utgår fullt skadestånd, vilket är helt i linje med lagstiftarens syfte med lagen, där kostnaden primärt ska läggas på försäkringskollektivet. I annat fall, beroende av omständigheterna till det bristande försäkringsskyddet, kan skadeståndet jämkas.

Skälighetsbedömningen avseende jämkning av skadeståndet tas av flera olika anledningar. Anledningen till avsaknad av fullt försäkringsskydd spelar roll. Täcks inte hela skadan på grund av att det inte är brukligt med objektsförsäkring enligt branschpraxis, att det inte funnits möjlighet att teckna försäkring eller om det av försumlighet missats, kan skadeståndet jämkas.

Jämkning kan beviljas för skadevållaren under förutsättning att skadelidandes ansvarsförsäkring täcker ersättningskravet. Ur ett rättspolitiskt och rättsekonomiskt perspektiv finner jag det märkligt att det finns jämningsmöjligheter även om

skadelidande själv aktivt avstått från att teckna ansvarsförsäkring, såvida det inte är brukligt att inneha sådan, alternativt underförstått i branschen och brukligt att samtliga aktörer innehar ansvarsförsäkring. Detta eftersom det rimligtvis inte bör drabba skadelidande att skada vållats samt att skadevållaren trots allt är den som har varit i arbetsledande position och bör ta det slutgiltiga ansvaret.

Jämkningsreglerna följer principen om att kostnaden primärt ska läggas på försäkringsbolagen och i viss mån skydda den svagare parten. Ett trygghets- och rimlighetskoncept genomsyrar hela lagstiftningen samt premierar ansvarstagande avseende tecknande av försäkring. Det går att argumentera för att bolag utan försäkring alltid ska stå sitt kast, oavsett anledning till bristfälligt försäkringsskydd. Problem uppstår när skadevållaren inte har tillräckligt försäkringsskydd, och får problem att täcka kostnaderna för skadan. Detta i kombination med att skadelidande inte heller ansvarat tillräckligt för sina objekt genom att teckna tillfredsställande försäkring gör att skadelidande i sådana fall får stå kostnaderna. Detta kan tyckas orättvist med hänsyn till huvudregeln som menar att skadevållaren ska ersätta skadorna. Samtidigt rättfärdigas detta genom att skadelidande inte i tillräcklig utsträckning ansvarat för sina inventarier. Ett alternativ hade varit att lagstiftaren, med anledning av statens intresse i näringslivet, skulle erbjuda ett heltäckande statligt försäkringsskydd, eller ålägga företag obligatoriskt krav på försäkringsskydd.

Avseende möjligheten att utvidga jämkningsregeln i 3 kap. 6 § 1 st. till att innefatta förmögenhetsskador, personskador samt kränkingsersättning anser jag att person- och kränkingsersättning inte har samma naturliga koppling till syftet bakom regeln. De båda ersättningsgrunderna är från sak- och förmögenhetsskada tematiskt och moraliskt åtskilda, ofta genom hur de härleder till skada, att det inte vore rätt att jämka under samma förutsättningar. Däremot i en allt mer digitaliserad värld, där stora värden inte alltid ligger i de fysiska tingen, utan inom den immaterialrättsliga sfären, finns det anledning att genom liknande möjligheter möjligen jämka skadeståndet.

Det ska inte gå att missbruka systemet genom att undvika att teckna försäkring och få skadeståndet jämkat genom att peka på oskäligt betungande effekter som verksamheten skulle tvingas hantera. Att av kostnadseffektiva anledningar undvika att teckna försäkring, och betala premien, för att vid inträffad skada hävda jämkning,

ska inte premieras. Det har utvecklats en standard avseende vad som anses vara rimlig nivå av försäkring, och skulle ersättningskravet från den skadelidande överstiga ersättningskravet ska kostnaden ändå stanna på försäkringsbolaget.

Jämkningsregeln i 6 kap 1 § 2 st är till skillnad från 3 kap 6 § 1 st en allmän jämkningsregel. Denna syftar till att jämka skadeståndet för utomstående när denne tillsammans med arbetstagaren orsakat skada. Jag tycker generellt det är rimligt att var sida får stå ansvarig för sitt eget vållande. Möjligt att det komplicerar bevisvärderingen med hänsyn till nivån av skuld och samtidigt vore det kanske primärt enklare att enbart reglera skulden utifrån försäkringsmöjligheter. Men som tidigare nämnts är syftet att utröna de exakta summorna, med anledning av senare regressmöjligheter från försäkringsbolagets sida.

6.5 Egna avslutande kommentarer

Syftet med den svenska rätten vad gäller principalansvar, vem som är att se som arbetstagare kontra uppdragstagare, i vilken utsträckning skador ska ersättas och hur de jämkas, är enligt mig både rimlig och väl avvägd. Den är dessutom väl utarbetad och allmänt vedertagen. Genom att lägga ansvaret på arbetsgivaren som har störst möjligheter att leda och fördela arbetet, överblicka helheten i verksamheten och på så sätt lättare identifiera riskerna, placeras också den ekonomiska bördan på en part som har lättare att hantera den. Möjligen att det ur ett moraliskt rättviseperspektiv inte är idealiskt, men ur ett större samhällsperspektiv är det rätt väg att gå – inte minst för att försäkra den skadelidande ersättning för sitt värdebortfall, vilket är det grundläggande syftet med skadeståndsrätten.

Jag kan tycka att gränsdragningen mot vad som anses vara abnormhandling, och därmed undantagen principalansvar, i teorin kan vara väl snäv. Att handlingen ska vara utförd i tjänsten och falla inom vad arbetsgivaren får anses kunna kontrollera är rimligt, men att samtidigt inte per automatik undanta uppenbart sabotage, kriminella handlingar eller uppsåtliga handlingar från principalansvaret kan te sig märkligt och riskerar att stå i strid med det allmänna rättsmedvetandet. Rättvisa och rimlighet ställt mot att syftet primärt är att tredje man ska få sina saksador ersatta gör att problematiken är svårhanterbar. Det moraliska dilemmat i att företagets försäkringsbolag ska stå kostnaden för en kriminell handling kontra den enskildes

försäkringsbolag, visserligen med regressrätt, gör att rimligheten i denna del får stå tillbaka till förmån för samhällets och den utsattes bästa – vilket visserligen gynnar kollektivet. Att ålägga den enskilde skadeståndskrav kräver dessutom synnerliga skäl, vilket öppnar upp för ytterligare godtycklig bedömning.

Lagstiftningen fungerar alltså i all väsentlighet som den är avsedd, på fall där den är tillämplig. På dagens arbetsmarknad där allt fler anställningsförhållande tenderar vara projektanställningar eller rena uppdragsförhållanden är det mer tveksamt hur lagstiftningen ska tolkas. När förhållandet mellan arbetstagare och arbetsgivare byggs på lösare grund än vad som var normen då arbetstagarbegreppet definierades, och lagen stiftades, öppnar detta för nya områden att utreda. Bedömningen vad gäller arbetsledande funktion och hur detta är avgörande går naturligtvis att använda även då det rör uppdragsförhållande, men syftet bakom lagen blir då något föråldrad i den moderna arbetsmarknadens kontext. Samtidigt har lagstiftaren, genom direktiv från EU, visat att det finns ett intresse av att modernisera och vara flexibel. Den fria rörligheten av arbetskraft ska gynnas genom att ge utrymme för aktörer att utan restriktioner agera på en öppen och fri marknad, och samtidigt ta hänsyn till diskriminering och orättvisor på arbetsmarknaden.

BILAGA A

3 kap. Skadeståndsansvar för annans vållande och för det allmänna

1 § Den som har arbetstagare i sin tjänst skall ersätta

1. Personskada eller sakskada som arbetstagaren vållar genom fel eller försummelse i tjänsten,
2. ren förmögenhetsskada som arbetstagaren i tjänsten vållar genom brott, och
3. skada på grund av att arbetstagaren kränker någon annan på sätt som anges i 2 kap. 3 § genom fel eller försummelse i tjänsten.

6 § Ersättning enligt 1 § för sakskada kan jämkas, om det är skäligt med hänsyn till föreliggande försäkringar eller försäkringsmöjligheter.

4 kap. Arbetstagares skadeståndsansvar

1 § För skada, som arbetstagare vållar genom fel eller försummelse i tjänsten, är han ansvarig endast i den mån synnerliga skäl föreligger med hänsyn till handlingens beskaffenhet, arbetstagarens ställning, den skadelidandes intresse och övriga omständigheter.

6 kap. Gemensamma bestämmelser

1 § 2 st Skadestånd med anledning av sakskada eller ren förmögenhetsskada kan jämkas, om vållande på den skadelidandes sida har medverkat till skadan.

5 § Vid tillämpning av denna lag likställes med arbetstagare

1. den som tjänstgör enligt lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt och annan som fullgör i lag föreskriven tjänstgöring,
2. den som under utbildning vid skola eller vård i anstalt utför arbete som till sin art liknar sådant som vanligen utföres av arbetstagare,
3. den som för annans räkning eljest utför arbete under omständigheter liknande dem som förekommer i anställningsförhållande. Lag (1994:2065).

Bilaga B

Folksams villkor för ansvarsförsäkring

Utdrag ur "Ansvarsförsäkring Företag – Grundvillkor C347:5"

1.Vem försäkringen gäller för och försäkrad verksamhet

Försäkringen avser endast i försäkringsbrevet angiven verksamhet och gäller för försäkringstagaren (den försäkrade) och dennes arbetstagare för skada orsakad i tjänsten.

4. Vad försäkringen gäller för

4.1 Försäkringens omfattning

4.1.1 Försäkringen omfattar skadeståndsskyldighet

- enligt allmänna skadeståndsrättsliga regler
- enligt allmänna bestämmelser utgivna av

4.3 Person- och sakskada

Försäkringen omfattar skadeståndsskyldighet för person- och sakskada samt förmögenhetsskada som är en direkt följd av sådan ersättningsbar skada och som drabbar samma skadelidande.

Undantag - begränsningar

5.9 Förutsebar skada

Försäkringen gäller inte för skada som orsakats av handlande eller underlåtenhet som – med hänsyn till omständigheterna – inneburit betydande risk för skadas uppkomst. Försäkringen gäller dock om den försäkrade kan visa att varken den försäkrade eller dennes arbetsledning varit medveten om eller borde ha varit medveten om skaderisken.

Vid skada genom levererad produkt eller egendom gäller försäkringen inte när den försäkrade eller hans arbetsledning känt till felet eller bristen innan skadan uppkom och underlåtit att vidta rimliga åtgärder för att förhindra den.

Källor

Offentligt tryck

Prop. 1992/93:218 om avreglering av arbetsförmedlingsmonopolet

Prop. 2000/01:68 Ersättning för ideell skada

Prop. 2011/12:178 Lag om utyrning av arbetstagare

Prop. 1972:5 med förslag till skadeståndslag m.m.

Ds 2002:56, Hållfast arbetsrätt – för ett föränderligt arbetsliv

SOU 1964:31, Skadestånd II. Arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar

SOU 1975:1, Demokrati på arbetsplatsen. Förslag till ny lagstiftning om förhandlingsrätt och kollektivavtal

Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/104/EG

Litteratur

Adlercreutz Axel *Några synpunkter på s.k. passiv identifikation i skadeståndsrätten*, Festskrift till Karl Olivecrona, P.A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm 1964

Adlercreutz Axel *Arbetstagarbegreppet*, P.A. Norstedt & Söners Förlag, Lund, 1964.

Adlercreutz Axel *Avtalsrätten i arbetsdomstolens praxis, publicerat i "Variationer på ett obligationsrättsligt tema"* (s. 24-46), red. Gorton, Lars och Nyström Birgitta, Institutionen för handelsrätt Lunds universitet, 1998

Andersson Håkan *Ansvarsproblem i skadeståndsrätten*, lustus förlag, Uppsala, 2013.

Bengtsson Bertil &

Erland Strömbäck *Skadeståndslagen - en kommentar*, 5 upplagan

Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2014.

- Bengtsson, B *Försäkringsrätt – några huvudlinjer*, Norstedts Juridik AB, Göteborg 2012
- Bengtsson, B *Skadeståndsrätt – några huvudlinjer*, Norstedts Juridik AB, Göteborg 1994
- Dahlman Christian *Konkurrerande culpakriterier*, studentlitteratur, Lund, 2000
- Glavå Mats *Arbetsrätt*, 2 upplagan, Studentlitteratur AB, Lund, 2011.
- Hellner Jan & Marcus Radetzki, *Skadeståndsrätt*, 8 upplagan, Norstedts Juridik Radetzki Marcus AB, Visby, 2010
- Källström Kent & Malmberg Jonas. *Anställningsförhållandet. Inledning till den individuella arbetsrätten*, 2 upplagan, Iustus Förlag AB, Uppsala, 2009.
- Lundstedt, Vilhelm *Grundlinjer i skadeståndsrätten, senare delen, strikt ansvar, band II:2*, Almqvist & Wiksells Boktryckeri Aktiebolag, Uppsala, 1953
- Schmidt Folke *Löntagar rätt*, Juristförlaget, Stockholm, 1994.
- Radetzki Marcus *Praktisk skadeståndsbedömning*, 2005, Studentlitteratur, Lund
- Roos, C-M *Ersättningsrätt och ersättningssystem*, Norstedts Förlag AB, Stockholm 1990
- Karlgrén, Hjalmar *Skadeståndsrätt*. Femte uppl. Stockholm, 1972.

Ullman, Harald

Regressöverenskommelsen, Stockholm, 1999

Artiklar

Kleineman Jan Arbetsgivarnas s.k. principalansvar – två nya avgöranden i HD, JT 2000/01, s. 920 ff.

Karlgren, Hjalmar, Skadeståndsrättens reformering och allmänprevention, Svensk Juristtidning, 1968, s. 695-706.

Peczenik, Juridikens allmänna läror, SvJT 2005 s. 249f

Schultz, M, Hundra år av gemenskap Svensk Juristtidning och civilrättens ansvarsläror, SvJT 2016 s. 905–916 (Cit: Schultz (2016))

Schultz, M, konkursförvaltaren och principalansvaret, SvJT 2014, s. 642–652

Ullman Harald Skadebegreppets gränzoner, NFT 1/2008, s. 34 ff.

Rättsfall

AD 1929 nr 29

AD 1929 nr 260

AD 1947 nr 48

AD 1981 nr 131

AD 1982 nr 123

AD 1982 nr 105

AD 1983 nr 183

AD 1994 nr 66

AD 1995 nr 26

AD 1995 nr 132

AD 1996 nr 135

AD 2008 nr 92

AD 2009 nr 86

AD 2009 nr 95

AD 2013 nr 32

NJA 1911 s.375

NJA 1911 s.574

NJA 1942 s.122

NJA 1948 s.262

NJA 1949 s.768

NJA 1960 s.644

NJA 1969 s.409

NJA 1977 s.92

NJA 1979 s.773

NJA 1981 s.302

NJA 1982 s.784

NJA 1983 s.617

NJA 1986 s.712

NJA 1992 s.21

NJA 1990 s.137

NJA 1996 s.68

NJA 1996 s.311

NJA 1996 s.700

NJA 1998 s.390

NJA 2000 s.380

NJA 2000 s.639

NJA 2004 s.566

NJA 2006 s.136

NJA 2007 s.540

NJA 2017 s.824

RÅ 2001 ref. 50

